

24/8/2011

ERASMUS
UNIVERSITEIT
ROTTERDAM

“NEDERLAND IS VOOR NEDERLAND”

Masterthesis Media & Journalistiek

Naam: Karlijn van Hoek

Studentnummer: 348499

E-mailadres: karlijnvanhoek@gmail.com

Begeleider: dr. C. Aalberts

Tweede lezer: prof. dr. J. Jansz

Erasmus Universiteit Rotterdam

Erasmus School of History, Culture and Communication (ESHCC)

Voorwoord

Voor u ligt de afsluiting van vijf mooie studiejaren. De eerste vier jaar bracht ik door in Tilburg op de universiteit en in het studentenleven. Die tijd is onvergetelijk geweest en heeft me veel vrienden, kennis en ervaring opgeleverd. Het afgelopen jaar stond volledig in het teken van mijn studie. De master Media & Journalistiek in Rotterdam bood me de kans mijn wereld iets te verbreden. Hoewel ik het reizen naar Rotterdam in combinatie met de pittige vakken af en toe zwaar vond, besef ik nu waar ik het allemaal voor deed. Een masterdiploma.

Deze scriptie over betekenisgeving aan mediateksten door burgers heeft me ook wat tegenslagen bezorgd. Het regelen van de focusgroepen was een helse klus. Verscheidene keren is een groep uitgesteld en zelfs één keer afgezegd. De grootste tegenslag bleek het beschadigde Word-document, waardoor ik een week terug in de tijd geworpen werd. Ook gebeurde er tijdens het schrijven een aantal zaken die nauwelijks nog te verwerken waren, zoals de aanslagen in Noorwegen en het proces tegen Wilders en zijn uiteindelijke vrijspraak. Dat betekent wel dat het onderwerp actueel is, maar ik kon het niet meer gebruiken in mijn onderzoek.

Uiteraard gaat het maken van een scriptie je niet in de koude kleren zitten en ik wil veel mensen bedanken die me door deze tijd geslept hebben. Allereerst wil ik mijn scriptiebegeleider Aalberts bedanken voor de afspraken, zijn kritische blik en het snel beantwoorden van de e-mails. Vervolgens richt ik een groot dankwoord naar alle informantten. Twintig mensen hebben vrijwillig aan dit onderzoek meegedaan en dat heeft voor sommigen best wat moeite gekost. Zonder hen kon ik deze scriptie niet maken, dus enorm bedankt. Mijn studiegenoten in Rotterdam maakten de tijd op de Erasmus Universiteit aangenaam en de moeite van het reizen waard. Mijn vrienden in Tilburg en studievereniging FLoW hebben ervoor gezorgd dat ik een geweldige studietijd heb beleefd de afgelopen jaren. In het bijzonder wil ik Laura, Kim en Meijke noemen, omdat jullie mijn beste vriendinnetjes zijn. Juliette, bedankt voor het nalezen van stukken, een frisse kijk is nooit verkeerd. Maarten, de afgelopen twee jaar waren erg gezellig en ik hoop dat we nog lang goede vrienden blijven. Mijn ouders wil ik bedanken voor hun onvoorwaardelijke steun en liefde en mijn zusje Moniek ook voor het transcript dat ze heeft uitgewerkt. Tenslotte mag ik mijn vriend Rik niet vergeten, die altijd begrip toonde en oplossingen zocht als ik weer eens aan het zeuren was...

Karlijn van Hoek, augustus 2011

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting	5
1. Inleiding	6
1.1 Aanleiding	6
1.2 Opbouw van de thesis	8
2. Theoretisch kader	9
2.1 Moslims in Nederland	9
2.2 Populisme in Nederland.....	14
2.2.1 Definitie populisme.....	14
2.2.2 Aantrekkingskracht populisme	16
2.3 Media en politiek	19
2.4 Media en de multiculturele samenleving.....	24
3. Methode.....	28
3.1 Onderzoeksopzet	28
3.2 Informanten	31
3.3 Materiaal	32
3.3.1 PVV Promotiespot	33
3.3.2 ‘Johan Otten werd moslim’	34
3.3.3 Pauw en Witteman	34
3.4 Analyse	36
4. Resultaten	37
4.1 Invloed van de media.....	37
4.2 Wat betekent de multiculturele samenleving in Nederland?	39
4.3 Immigratie en integratie.....	43
4.4 Allochtonen en criminaliteit	45
4.5 Andere problemen met allochtonen.....	48
4.6 Moslimvrouwen worden onderdrukt	51
4.7 De islam en moskeeën horen niet in Nederland	53
4.8 Extremisme.....	56
4.9 Wat doet Wilders aan de problemen?.....	58
4.10 Hoe ziet onze toekomst er uit?	61

5. Conclusie.....	63
5.1 Vraag en relevantie.....	63
5.2 Resultaten	64
5.3 Discussie.....	65
5.4 Aanbevelingen.....	67
Referenties.....	69

Samenvatting

Anti-immigrantpartijen scoren de laatste jaren goed bij verkiezingen en het aantal moslims neemt toe in Europa en Nederland. Burgers uit Noord-Brabant kennen de islam voornamelijk uit de media, want in die provincie wonen weinig moslims. Toch stemmen veel Brabanders op de PVV van Geert Wilders. De media lijken een grote invloed te hebben op de beeldvorming van burgers en bepalen zelfs stemmotieven van burgers. In dit onderzoek is gekeken wat bepaalde mediafragmenten doen met PVV-stemmers en linkse stemmers.

In vijf focusgroepen is onderzocht of PVV-stemmers en linkse stemmers anders reageren op de getoonde mediabeelden. Er zijn drie filmpjes getoond: het PVV-campagnefilmje voor de verkiezingen van juni 2010, een filmje over een jongen die moslim wordt en een discussiefragment uit Pauw en Witteman over de islam in Nederland. De twintig informanten discussieerden vervolgens over uiteenlopende onderwerpen.

Uiteindelijk zijn uit de focusgroepen tien thema's naar voren gekomen, die blijkbaar erg leven onder de informanten. Over veel zaken zijn PVV-stemmers en linkse stemmers het met elkaar eens. De multiculturele samenleving is goed, zolang het binnen de Nederlandse normen en waarden gaat. De criminaliteitsproblemen moeten opgelost worden, de ouderenzorg moet beter en de politiek zit ingewikkeld in elkaar. Toch zijn er ook veel voorbeelden waarbij de PVV-stemmers en linkse stemmers het niet met elkaar eens zijn. De eerste groep legt de problemen voornamelijk bij allochtonen neer, terwijl linkse stemmers ook problemen noemen met autochtonen. Daarnaast zijn de informanten het niet eens over de capaciteiten van Wilders en de gevaren van de islam. De PVV-stemmers zijn bang voor de islam en de toekomst en linkse stemmers denken dat het wel mee valt.

Uit de analyse blijkt dat alle informanten weinig weten over de islam en wat ze weten komt uit de media. De keuzes die mensen maken voor een bepaalde politieke partij, hangen daardoor ook samen met veel andere zaken, de context is erg belangrijk. De PVV-stemmers en linkse stemmers zijn het over veel dingen met elkaar eens. De argumenten uit de media maken minder indruk op de tegenstander dan argumenten over gebeurtenissen uit de eigen omgeving. Burgers gebruiken vaak de standpunten van een politieke partij om zich uit te drukken, wat betekent dat ze over lang niet alle onderwerpen een gegronde mening hebben. Politiek blijft een ingewikkeld onderwerp en de media zal altijd een belangrijke bron van informatie zijn voor zowel PVV-stemmers als linkse stemmers. De keuze voor een bepaalde partij hangt van meer zaken af dan alleen de mediabeelden over moslims.

1. Inleiding

Onze trots, de verzorgingsstaat, is verworden tot een magneet voor gelukszoekers uit islamitische landen. Niet meer een schild voor de zwakken, maar een afhaalloket voor onevenredig veel lanterfantende moslimimmigranten. Henk en Ingrid betalen voor Ali en Fatima (PVV, 2010).

1.1 Aanleiding

De Partij voor de Vrijheid (PVV) haalt met bovenstaande uitspraak hard uit naar moslimmigranten. Deze uitspraak komt uit het verkiezingsprogramma van de PVV voor de Tweede Kamerverkiezingen van juni 2010. Daar heeft de PVV 24 zetels gehaald en werd daarmee de derde partij van Nederland. Na een lange formatieperiode werd de PVV gedoogpartner van het minderheidskabinet dat bestaat uit de VVD en het CDA. De invloed van de PVV lijkt zo steeds groter te worden. Een van de speerpunten van de PVV is het immigratie- en integratiebeleid en dan met name moslims. Hoe komt het dat deze punten nu hoog scoren en dat zoveel mensen kiezen voor een rechts-populistische partij?

Aan het eind van de 19^e eeuw arriveerden de eerste moslims in Nederland. Na de Tweede Wereldoorlog emigreerden veel Indonesiërs naar ons land, waardoor de moslimpopulatie groeide. Vanaf 1960 ontstond een flinke toename in het aantal moslims door de arbeidsmigratie. De gastarbeiders kwamen voornamelijk uit Turkije en Marokko. In de jaren die volgden, haalden zij hun familie naar Nederland. Deze gezinshereniging en de bouw van moskeeën zorgde ervoor dat de islamitische families een eigen plek kregen in Nederland. In de loop der jaren kwam het besef dat de families niet terug gingen naar hun geboorteland, maar hier een toekomst opbouwden. Door vluchtelingen uit het Midden-Oosten is de groep moslims sinds de jaren tachtig blijven groeien (Forum, 2010). Op dit moment wonen in Nederland ruim 900.000 moslims, wat neerkomt op bijna zes procent van de Nederlandse bevolking. De meeste moslims zijn van Turkse en Marokkaanse afkomst (CBS, 2007).

Er ontstond langzaam een multiculturele samenleving in Nederland, voornamelijk in de grote steden. Dat leverde ook problemen op. Er kwam kritiek op de mislukte integratie van de arbeidsmigranten en de gezinshereniging. Veel allochtonen spraken geen Nederlands en onderhielden alleen contact met de eigen bevolkingsgroep. Deze kritiek kreeg navolging in de politiek. In de jaren tachtig werd Janmaat, die als eerste openlijk kritiek toonde, nog

genegeerd, maar de laatste vijftien jaar is islamkritiek een vast onderdeel van de politieke agenda, vooral door Fortuyn en Wilders. Daarnaast hebben ook andere gebeurtenissen ertoe geleid dat moslims negatief in beeld kwamen, zoals de aanslagen in de Verenigde Staten van 11 september 2001 en de moord op Theo van Gogh. Door deze gebeurtenissen lijkt de angst voor de islam toegenomen.

In het rapport “Wie is de PVV-stemmer?” van het Instituut voor integratie en sociale weerbaarheid wordt geconcludeerd dat angst voor moslims een belangrijke drijfveer is om op de PVV te stemmen (ISW, 2010). Dit kan één van de redenen zijn waarom de PVV zoveel stemmen krijgt. Zij zijn immers fel tegenstander van de islam. Een andere mogelijke reden is het feit dat ze zich richten tot het gewone volk, zoals gebruikelijk bij populistische partijen (Canovan, 1999, Mudde, 2004). Wilders gebruikt bijvoorbeeld ‘Henk en Ingrid’ als leidraad voor zijn verkiezingsprogramma en verwijst veel naar de ouderen van nu die ons land hebben opgebouwd. Dat spreekt waarschijnlijk veel mensen aan.

Dit onderzoek levert nieuwe inzichten op over de aantrekkingskracht van rechts-populistische partijen en de rol die de media daarbij spelen. Rechts-populisme is een vrij nieuw begrip, maar is ondertussen niet meer weg te denken uit de politiek. De PVV haalt bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen van 2010 maar liefst 24 zetels. In oudere literatuur zijn mogelijke redenen te vinden waarom mensen op een rechts-populistische partij stemmen, maar er is nog weinig met burgers zelf gesproken. Er is dus weinig bekend over de achterliggende motieven van burgers om specifiek op de PVV te stemmen.

Het onderzoek wordt uitgevoerd in Noord-Brabant. Uit getallen van Forum, een instituut voor multiculturele vraagstukken, blijkt dat in 2003 in Noord-Brabant slechts 4,5 procent van de bevolking bestond uit moslims (Forum, 2010). Dat is meer dan in Groningen en Friesland, maar veel minder dan in Utrecht en Zuid- en Noord-Holland. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2010 bleek echter dat de PVV in Brabant 17,4 procent van de stemmen behaalde. Dat is op Limburg na het hoogste aantal in Nederland. In Brabant kan men nauwelijks problemen ervaren met moslims die door de PVV worden benoemd. Er wonen immers nauwelijks moslims. Toch wonen er ook veel PVV-stemmers in Brabant. Een mogelijke verklaring voor de vele stemmen kan de rol van de media zijn, maar dat is nog niet onderzocht.

Van der Brug, Fennema en Tillie (2000) vroegen zich af of de motieven om op een anti-immigrantenpartij te stemmen daadwerkelijk anders waren dan de motieven om op andere partijen te stemmen. Nu, elf jaar later en met een grote aanhang voor de PVV, is deze vraagstelling opnieuw interessant. Stemmen de aanhangers van de PVV op de partij omdat ze

ook alle moslims weg willen hebben of is het een proteststem? Daarnaast lijkt de invloed van de media groot. Veel PVV-stemmers kunnen in het dagelijks leven niet de problemen zien die de PVV schetst in haar verkiezingsspotjes. Deze informatie krijgen zij dus te horen en te zien via de media. Wat doen zij met deze informatie? Burgers die op de PvdA of op GroenLinks stemmen, krijgen dezelfde mediabeelden te zien. Geven zij verschillende betekenissen aan diezelfde informatie? Hangen zij echt een totaal andere ideologie aan of zijn de verschillen tussen de PVV-stemmers en de linkse stemmers eigenlijk niet zo groot? Deze vragen zijn te herleiden naar de volgende onderzoeksvraag:

Hoe geven PVV-stemmers en linkse stemmers betekenis aan mediateksten over moslims?

1.2 Opbouw van de thesis

Deze vraag zal beantwoord worden in de volgende hoofdstukken. Hoofdstuk 2 concentreert zich op de theorie en de historie van populisme, de multiculturele samenleving en de rol van de media daarin. Hoofdstuk 3 beslaat de methode van het onderzoek. Het is een kwalitatief onderzoek dat gebruik maakt van receptieonderzoek, focusgroepen en de gefundeerde theoriebenadering. In hoofdstuk 4 volgt de analyse van de focusgroepen. Uitkomsten uit de focusgroepen worden besproken en er worden uitspraken genoemd van respondenten die dienen als toelichting en voorbeeld. Vervolgens geeft hoofdstuk 5 de conclusies die voortkomen uit de analyse en worden de uitkomsten ter discussie gesteld en ze worden in een historisch en theoretisch perspectief geplaatst.

2. Theoretisch kader

De komende vier paragrafen beslaan de theoretische en historische achtergrond van de multiculturele samenleving en het populisme en de rol van de media. Het succes van het populisme is deels te verklaren door het ontstaan van een multiculturele maatschappij en de rol die de media spelen in de berichtgeving daarover. De eerste paragraaf geeft een historisch overzicht over het ontstaan van een multiculturele samenleving in Nederland en het publieke en politieke debat wat daarop volgde. In de tweede paragraaf wordt uitgelegd wat populisme is en hoe populistische partijen kunnen ontstaan in een maatschappij waar meerdere culturen naast elkaar leven. De derde paragraaf legt uit wat de rol van de media is in de politiek en met name voor populistische partijen. In de vierde en laatste paragraaf wordt gekeken hoe de media en populistische partijen verantwoordelijk kunnen zijn voor de verandering in de beeldvorming over de multiculturele samenleving en over moslims.

2.1 Moslims in Nederland

De stroom immigranten is vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw toegenomen. Eerst ontving Nederland gastarbeiders uit Turkije en Marokko, die later hun familie over lieten komen. Vervolgens kwamen er veel Surinamers en Antillianen ons land binnen na de onafhankelijkheid van Suriname in 1975. Daarnaast zijn er de laatste dertig jaar veel asielzoekers Nederland binnen gekomen (Vink, 2007). In het begin waren de arbeidskrachten welkom, want Nederlanders wilden allerlei ongeschoold werk niet meer doen. Met de komst van steeds meer immigranten werd het debat aangewakkerd over de integratie van deze immigranten en de multiculturele samenleving. In de eerste jaren dat zij hier kwamen, werd er van alles gedaan om het leven van de gastarbeiders zo aangenaam mogelijk te maken in het voor hun 'vreemde land'.

Toen veel Turkse en Marokkaanse hun vrouwen en kinderen lieten overkomen uit het thuisland, nam de moslimbevolking toe in Nederland. Er werden islamitische stichtingen opgericht die de belangen van moslims verdedigden. Dat was toen allemaal mogelijk in Nederland, maar wordt de laatste jaren aan de kaak gesteld door verschillende politieke partijen en steeds meer burgers. Een recent voorbeeld van de discussie over integratie is Sahar, het Afghaanse meisje dat teruggestuurd zou worden naar haar geboorteland. Ze woonde met haar ouders al tien jaar in Nederland en is zo verwesterd dat ze uiteindelijk een verblijfsvergunning kreeg van minister Leers (NOS, april 2011). De vraag rijst wanneer

iemand geïntegreerd is? De discussie over een multiculturele samenleving in Nederland startte al in de jaren tachtig.

Burgers vinden het steeds belangrijker dat nieuwe Nederlanders integreren in de maatschappij. Maar wat is integreren eigenlijk? Het woord integratie wordt vaak gebruikt in het politieke debat, maar wordt niet gedefinieerd als concept (Entzinger & Biezeveld, 2003). Er bestaan veel betekenissen van en meningen over het concept integratie. Op Wikipedia kent integratie al zes onderdelen, variërend van de sociologische betekenis tot de wiskundige betekenis. Op verschillende fora wordt aan mensen gevraagd wat zij verstaan onder integratie en dat levert verschillende reacties op. Burgers schrijven blogs over het onderwerp en alle politieke partijen kennen een eigen betekenis toe aan integratie. De overheid verwoordt het als in het bijgevoegde kader. Daarnaast heeft Nederland ruim 16 miljoen inwoners die allen een mening hebben over integratie. Er is dan ook geen eenduidige definitie te geven aan het concept integratie.

Het Nederlandse integratiebeleid wil ervoor zorgen dat iedereen in Nederland (autochtoon en allochtoon) zich betrokken voelt bij elkaar en bij Nederland (Rijksoverheid, 2011).

Ook is er discussie over de verschillende soorten allochtonen die zouden moeten integreren. Waar de discussie in de jaren tachtig startte met de multiculturele samenleving, wordt de laatste jaren vooral de nadruk gelegd op de moslims en de islamisering van de maatschappij. Volgens Douwes, de Koning en Boender (2005) begon de islamkritiek met de Salman Rushdie affaire in 1989. Salman Rushdie is een Britse schrijver, die door de Iraanse geestelijk Khomeini werd veroordeeld om zijn boek *The Satanic Verses*. In veel landen ontstond ophef over de islam en de manier waarop moslims hun geloof beoefenen. Hoewel de Salman Rushdie affaire wat heeft losgemaakt bij mensen, voerde Hans Janmaat begin jaren tachtig al de politieke discussie met opmerkingen over de islam. De laatste twintig jaar zijn in de politiek voornamelijk Janmaat, Bolkestein, Fortuyn en Wilders de aanjagers van de kritiek op de islam.

Hans Janmaat was de eerste politicus die openlijk kritiek leverde op de multiculturele samenleving. Hij kwam in 1982 als lid van de Centrumpartij in de Tweede Kamer. Janmaat stelde problemen met de multiculturele samenleving aan de kaak, maar werd genegeerd door de politiek en de media (Tillie, 2009). De volgende politicus die openlijk kritiek leverde, was Frits Bolkestein. In 1991 hield hij een rede in Luzern waar hij zijn zorgen over de multiculturele samenleving uitsprak. Als leider van de VVD had hij veel invloed in de politiek

en de media. Janmaat en Bolkestein hadden iets losgemaakt in Nederland, maar lange tijd bleef de kritiek beperkt.

Dat verandert door een artikel van Paul Scheffer. De publicist levert in het NRC Handelsblad (29 januari 2000) kritiek op de multiculturele samenleving. Volgens hem gaat de integratie van allochtonen nog te moeizaam en veroorzaakt dat problemen “in de gezondheidszorg, het onderwijs, de rechtspraak, de volkshuisvesting en de arbeidsmarkt”. Nederland heeft te onverschillig gereageerd op de komst van immigranten en moet daar nu de tol voor betalen. In een reactie op zijn eigen stuk nuanceert hij zijn bewoordingen. Naar aanleiding van reacties van critici en burgers legt hij uit dat de problemen er zijn en niet opgelost worden, maar dat ook hij wil dat de integratie lukt. Hij geeft aan dat er meer met elkaar gepraat moet worden om een betere integratie te bereiken (Scheffer, 25 maart 2000).

Nu zowel rechts als links kritiek uitten op de multiculturele samenleving was het tijd om te debatteren over hoe het verder moest. Dit werd versneld door de gebeurtenissen op 11 september 2001. De aanslagen in de Verenigde Staten zijn alweer bijna tien jaar geleden, maar de beelden staan bij mensen in het geheugen gegrift. In de ochtend van 11 september 2001 vlogen twee vliegtuigen in het World Trade Center, een derde vliegtuig raakte het Pentagon en een vierde vliegtuig crashte in een weiland bij Pittsburgh. Bijna drieduizend mensen kwamen om het leven. Al snel werd duidelijk dat de islamitische terreurorganisatie Al-Qaida achter de aanslagen zat. Dat zorgde voor een wereldwijde golf van kritiek op de islam. In ons land werd ook geschokt gereageerd en het debat over de multiculturele samenleving laaide weer op.

Een grote rol in dat debat was weggelegd voor Pim Fortuyn. Na een korte carrière bij Leefbaar Nederland startte hij in februari 2002 de nieuwe partij Lijst Pim Fortuyn (LPF). Hij gebruikt veelvuldig het woord islamisering om de problemen in Nederland te duiden. Fortuyn was als leider van de LPF een belangrijk politiek figuur en een charismatische mediapersoonlijkheid. In zijn boek ‘Tegen de islamisering van onze cultuur’ legt hij de problemen van de islamisering in de maatschappij uit. Hij schrijft onder andere over de gelijkheid van vrouwen en homoseksuelen in de Nederlandse samenleving. Verder beweerde Fortuyn dat Nederland vol is en dat we onze eigen identiteit en cultuur moeten bewaken (Fortuyn, 1997). Met dit soort uitspraken genereerde Fortuyn veel aandacht in de media. Fortuyn stevende met zijn partij af op een grote winst bij de Tweede

*De positie van de vrouw en de
homoseksueel in de islamitische
cultuur in Nederland dient
openlijk ter discussie te worden
gesteld (Fortuyn, 1997).*

Kamerverkiezingen in 2002. Een maand voor de verkiezingen stond de LPF in de peilingen op 23 zetels (TNS NIPO, 2002). Na de opkomst en ondergang van de LPF nam Geert Wilders met zijn PVV de erfenis van Fortuyn over, waardoor het islamdebat tot op de dag van vandaag gevoerd wordt.

Er is door verschillende mensen geprobeerd de islamisering op de politieke agenda te krijgen. Iemand die ook een belangrijke rol speelde in dat debat, was Theo van Gogh. Hij schreef veel columns over onder andere de islam. Daarin noemde hij moslims ‘geitenneukers’ en haalde flink uit naar hun geloof. Hij maakte ook, samen met Ayaan Hirsi Ali, de korte film *Submission*. In deze film wordt de slechte behandeling van vrouwen binnen de islam verbeeld en aangekaart. Dat zorgde voor veel opschudding. Op 2 november 2004 werd filmmaker Theo van Gogh op klaarlichte dag in Amsterdam vermoord. Al snel bleek dat de dader, Mohammed Bouyeri, vanuit zijn geloof gehandeld had. Hij is radicaal moslim en hangt een extreme interpretatie van de Koran aan. Enkele wraakacties op moskeeën en islamitische scholen waren het antwoord van extreemrechtse Nederlanders.

Na de moord op Theo van Gogh werd het debat over de vrijheid van meningsuiting aangewakkerd. Ook in de politiek volgden harde maatregelen. Op het lichaam van Van Gogh was een brief gespeld waarin ook Ayaan Hirsi Ali bedreigd werd. Zij kreeg beveiliging, de wetgeving rond terrorisme werd verder aangescherpt en het debat over de integratie van allochtonen barstte weer in alle hevigheid los.

In dat debat nam Geert Wilders het voortouw. Twee maanden voor de moord op Theo van Gogh, september 2004, richtte hij zijn eigen fractie op, die later uitgroeide tot de Partij voor de Vrijheid (PVV). Explicieeter dan de LPF van Fortuyn, richt de PVV zich met name op het tegengaan van de islamisering van de maatschappij. Dat blijkt onder andere uit het verkiezingsprogramma van de PVV. ‘Kiezen voor islambestrijding en tegen de massa-immigratie’ is een hoofdstuk in het verkiezingsprogramma, maar ook uit alle andere hoofdstukken blijkt de afkeer van de islam. De PVV ontvangt steun voor zijn islambestrijding van arabist Hans Jansen. Hij verschijnt regelmatig in de media en doet dan vooral negatieve uitspraken over moslims en hun geloof.

Een voorbeeld is het fragment uit Pauw en Witteman met Hans Jansen en Tofik Dibi dat gebruikt wordt in dit onderzoek. Hans Jansen zegt daar onder andere dat de islam is begonnen overal de vrijheid van meningsuiting stop te zetten en dat wij dat tegen moeten houden. In verschillende artikelen en boeken beschrijft hij de problemen die de islam met zich meebrengt. In het boek *‘Islam voor varkens, apen, ezels en andere beesten’* legt hij uit hoe de islam denkt over ongelovigen aan de hand van islamitische begrippen als sharia en jihad

(Jansen, 2008). In een programma als Pauw en Witteman gaat Jansen regelmatig in discussie met voorstanders van de multiculturele samenleving.

Er zijn ook politici en wetenschappers die problemen met de multiculturele samenleving erkennen, maar minder extreme oplossingen aandragen. De PvdA en GroenLinks staan erom bekend dat zij belang hechten aan de vrijheid van geloof. Het verkiezingsprogramma van de PvdA geeft bijvoorbeeld aan dat iedereen zijn geloof in

Mensen die hier hun wortels hebben, moeten ook ruimte bieden aan nieuwe culturen die van oudsher niet tot de Nederlandse samenleving behoorden. (PvdA, 2010)

vrijheid moet kunnen belijden, maar ook zij erkennen dat problemen met asielzoekers en criminelen moeten worden aangepakt. De PvdA is

bijvoorbeeld voorstander van het selectief toelaten van arbeidsmigranten en wil radicalisering bestrijden door mensen te binden aan de samenleving (PvdA, 2010). Waar de PVV hard roept dat nieuwkomers de Nederlandse taal moeten leren, staat dit punt ook in het verkiezingsprogramma van de PvdA en GroenLinks. De PvdA heeft de integratie van allochtonen niet uitgebreid in het verkiezingsprogramma staan, iets wat Job Cohen verweten wordt door Wilders (PVV promofilm, 2010). Naast de PvdA komt ook GroenLinks op voor de vrijheid van geloof. Maar ook zij erkennen dat er problemen bestaan, voornamelijk op het gebied van emancipatie. Linkse partijen erkennen de problemen met de multiculturele samenleving, maar af en toe lijkt het alsof de PVV daar het alleenrecht over heeft. Dat komt omdat de PVV het tegengaan van de islamisering als een van de belangrijkste punten ziet, waar het bij de PvdA en GroenLinks kleine onderdelen zijn van het partijprogramma.

Emancipatie van nieuwkomers is de sleutel tot hun integratie in de samenleving. GroenLinks wil de achterblijvers erbij trekken en de voorlopers vooruit helpen. (GroenLinks, 2010)

Koopmans (2008) onderbouwt in een artikel in het NRC Handelsblad dat Nederland nog steeds een multicultureel land is dat allochtonen opneemt in de samenleving. Hij doet dat door te vertellen over de MIPEX, een index die is gemaakt om het integratiebeleid van 27 Europese landen plus Canada met elkaar te vergelijken. In die index scoort Nederland goed en staat het op de vierde plaats. Dat houdt in dat Nederland een multicultureel land is waarin de allochtonen integreren in de samenleving en voldoen aan een aantal integratie-eisen.

Niet alleen in Nederland wordt kritisch gekeken naar de integratie van allochtonen en de islamisering van de maatschappij. Heel Europa kent een steeds grotere aversie tegen de

islam (Mepschen, Duyvendak & Tonkens, 2010). Vooral West-Europa kent vele voorbeelden van kritiek op de islamisering van de maatschappij. Recente voorbeelden zijn het boerka-verbod in Frankrijk, de cartoon van Mohammed in Denemarken en het grote verkiezingssucces van anti-immigrantenpartijen zoals de True Finns in Finland.

De kritiek op de multiculturele samenleving neemt toe en wordt in sommige gevallen steeds feller. Het debat over de multiculturele samenleving is omgeslagen: er wordt niet langer op een positieve manier over integratie en immigratie gesproken, maar erg negatief. Deze tendens zorgt ervoor dat er ruimte komt voor nieuwe politieke stromingen, in dit geval populistische partijen. De PVV kan ontstaan door het debat over de multiculturele samenleving. Wanneer dat debat er niet was geweest, had de PVV weinig bestaansrecht gehad en zagen ze er wellicht uit als een willekeurige andere politieke partij.

2.2 Populisme in Nederland

Sinds de ontzuiling begon op te treden in de jaren zestig, zijn de stemmotieven van kiezers veranderd. Het was niet meer zo dat je vanuit je sociale klasse stemde op een bepaalde partij, ideologische en culturele stemmotieven bepaalden voor een groot deel je keuze (Houtman & Achterberg, 2010). In tegenstelling tot de traditionele partijen, waar de achterban redelijk constant bleef, moesten nieuwe partijen hard werken om kiezers aan zich te binden. De zogenaamde extreemrechtse en rechts-populistische partijen proberen het ‘gewone volk’ voor zich te winnen door de immigratie en integratie aan de kaak te stellen. Voorbeelden van dit soort partijen zijn de Centrumdemocraten van Hans Janmaat, de LPF van Pim Fortuyn en de PVV van Geert Wilders. Populisme is een regelmatig terugkerend begrip in de wetenschap. De opkomst van het populisme lijkt iets van de laatste twintig jaar, maar met terugwerkende kracht kan worden gesteld dat al in de eerste decennia van de vorige eeuw populistische stromingen bestonden. Hier hebben we het echter over het populisme van de laatste twintig jaar.

2.2.1 Definitie populisme

Over de betekenis van populisme zijn verschillende artikelen en boeken geschreven. Wat duidelijk wordt is dat populisme gezien kan worden als tegenstander van de gevestigde politiek. Daarnaast willen ze zich profileren als partij van ‘het volk’. Verschillende wetenschappers hebben geprobeerd populisme te definiëren. Canovan (1999) zegt het volgende over populisme:

'Populism in modern democratic societies is best seen as an appeal to 'the people' against both the established structure of power and the dominant ideas and values of the society (Canovan, 1999).

Taggart (2000) kent aan populisme een soortgelijke definitie toe, maar hij heeft ook kritiek op de populistische partijen. Ze gedragen zich als een kameleon en zullen daarom geen lang bestaan kennen.

'A reaction against the ideas, institutions and practices of representative politics which celebrates an implicit or explicit heartland as a response to a sense of crisis; however, lacking universal key values, it is chameleonic, taking on attributes of its environment, and, in practice, is episodic' (Taggart, 2000, p. 5).

In zijn betekenis staat dat populistische partijen een reactie zijn op de gevestigde politiek. Hij zegt ook dat ze universele kernwaarden missen, waardoor een populistische partij een toevallige passant is, die niet lang kan blijven bestaan. De PVV scoort al een paar jaar goed tijdens verkiezingen en blijkt geen toevallige passant. Wel is de Partij voor de Vrijheid fel tegen de gevestigde politiek, voornamelijk de linkse partijen.

Andere betekenissen die aan populisme toegekend worden, worden besproken door Mudde (2004). Hij zegt dat populisme in het publieke debat twee betekenissen kent. Aan de ene kant is het een emotionele en simpele manier van politiek bedrijven die gericht is op de 'gut feelings' van de burgers. Aan de andere kant wordt populisme beschreven als het beleid dat de burgers op korte termijn willen. Ze kijken dan niet naar de beste opties voor de lange termijn. Het voorbeeld dat genoemd wordt is het verlagen van de belastingen net voor de verkiezingen. De betekenis die Mudde zelf aan populisme toekent is:

'An ideology that considers society to be ultimately separated into two homogeneous and antagonistic groups, 'the pure people' versus 'the corrupt elite', and which argues that politics should be an expression of the volonté générale (general will) of the people' (Mudde, 2004).

Canovan (1999), Taggart (2000) en Mudde (2004) noemen drie verschillende betekenissen van populisme. Het begrip populisme is niet gemakkelijk te definiëren en blijft vaak vaag.

Een aantal kenmerken van een succesvolle populistische partij zijn een charismatische leider en directe communicatie tussen de leider en zijn volgers (Mudde, 2004). Charisma is een kwaliteit die ligt in de relatie tussen een leider en zijn volgers. Van der Brug en Mughan (2007) onderzochten wat de invloed van charisma is op het verkiezingssucces van populistische partijen. Dat deden ze door voor Hans Janmaat, Pim Fortuyn en Mat Herben charismascores te berekenen en te kijken of de verkiezingsscores relateren aan het charisma van de leider. Uit dit onderzoek bleek dat de term charisma voorzichtig gebruikt moet worden om populistische leiders te definiëren. Er komt meer bij kijken in de relatie tussen de leider en de volgers (Van der Brug en Mughan, 2007).

Een charismatisch leider ontstaat door verschillende persoonsfactoren en omgevingsfactoren. Eatwell (2006) benoemt vier persoonsfactoren en vier omgevingsfactoren. Een charismatisch leider moet een bepaalde missie propaganderen, een wij-gevoel opwekken, vijanden creëren en persoonlijkheid hebben. Deze persoonsfactoren zijn van belang in het succes van politieke leiders. Ook de band tussen de politieke leider en zijn volgers, ook wel omgevingsfactoren genoemd, moet aan een aantal kenmerken voldoen om het succes voor de partij te vergroten. Populistische partijen starten vaak in een tijd van crisis. Als tweede heeft een populistische leider baat bij culturele legitimatie. Als het binnen een cultuur aanvaardbaar is dat er een charismatisch politiek leider opstaat, is de kans groter dat dat nog een keer lukt. Duitsland is een goed voorbeeld. Leiders als Frederick van Pruisen en Otto von Bismarck maakten het voor Hitler makkelijker. Politieke steun is een derde kenmerk voor succes. Wanneer politieke partijen een zwakke organisatie hebben, kan een populistische partij en leider daarvan profiteren. Als laatste kenmerk wordt persoonlijkheid genoemd. Een leider van een populistische partij kan met zijn persoonlijkheid, voorkomen en uitspraken mensen aan zich binden (Eatwell, 2006).

2.2.2 Aantrekkingskracht populisme

De ontwikkeling van populistische partijen in Nederland staat niet op zichzelf. Het is een ontwikkeling die de laatste twintig jaar in grote delen van Europa te zien is (Golder, 2003). De bevolkingssamenstelling en politieke systemen verschillen per land, waardoor je niet een eenduidige definitie aan populisme kunt geven. Geconcludeerd kan worden dat populisme zich richt tegen het politieke systeem. Het kenmerkt zich door de aantrekkingskracht die het heeft op een volk en daagt daarnaast de gevestigde politiek uit. Uit het onderzoek van Golder blijkt dat wanneer er grote groepen buitenlanders in een land wonen, werkloosheid een reden is voor burgers om op populistische partijen te stemmen. Daarnaast leidt een toename van

immigratie, los van de werkloosheid, automatisch tot meer stemmen voor populistische partijen (Golder, 2003). In de afgelopen decennia was er in Europa een sterke toename van de immigratie. Daarmee is ook gedeeltelijk de opkomst en het succes van populistische partijen te verklaren. Een recent voorbeeld is de grote winst van True Finns in Finland. Deze partij behaalde bij de parlementaire verkiezingen in april 2011 negentien procent van de stemmen en werd daarmee de derde partij. Ook zij hebben het asielbeleid en het behoud van de eigen identiteit hoog op de agenda staan.

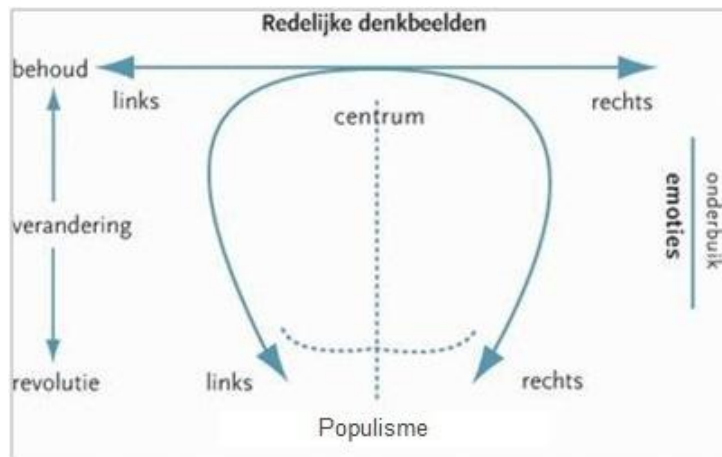
Oesch (2008) ondersteunt de bevindingen van Golder. De steun voor populistische partijen is vooral gebaseerd op cultuurprotectionisme. Voor de achterban van populistische partijen, die sinds de jaren negentig vooral bestaat uit de arbeidersklasse, is het behouden van de eigen identiteit een belangrijker stemmotief dan economische belangen. De achterban is over het algemeen bang voor immigranten en de in hun ogen bijbehorende aantasting van de eigen cultuur.

Verschillende rechts-populistische partijen hebben daar op ingespeeld of spelen daar nog steeds op in. In 2001 ontstond Leefbaar Rotterdam, met Pim Fortuyn als lijsttrekker. Bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2002 haalde de partij 34,7 procent van de stemmen en werd daarmee in een keer de grootste partij. Pim Fortuyn had toen al de Lijst Pim Fortuyn (LPF) opgericht, waarmee hij deel wilde nemen aan de Tweede Kamerverkiezingen van mei 2002. Na de moord op Pim Fortuyn scoorde de LPF heel hoog bij de verkiezingen, maar dat werd een jaar later niet meer herhaald. Wie ook inspeelt op de angst voor immigranten is Rita Verdonk. Nadat ze uit de VVD gezet werd, richtte zij haar eigen partij Trots op Nederland (TON) op. Ook deze partij had als een van de speerpunten het immigratie- en integratiebeleid. Leefbaar Rotterdam, de LPF en TON zijn partijen die belang hechten aan cultuurprotectionisme en het volk daarmee willen aanspreken. Als laatste is daar de PVV bijgekomen die van de populistische partijen tot nu toe het grootste succes heeft behaald door nu als gedoogpartner te fungeren van de regering. Wilders noemt regelmatig ‘Henk en Ingrid’ als voorbeeld voor de gewone burger. In zijn verkiezingsprogramma zegt de PVV dat ‘*Henk en Ingrid betalen voor Ali en Fatima*’, wat de PVV tot een anti-immigrantenpartij bestempelt.

Volgens Fennema (1997) is een anti-immigrantenpartij te definiëren als een partij die het immigratiestandpunt bovenaan de agenda heeft staan. De anti-immigrantenpartijen hebben een grote impact op de gevestigde politiek, zonder zelf deel te nemen aan de regering (Van Spanje, 2010). Uit onderzoek blijkt dat het succes of falen van anti-immigrantenpartijen een effect teweeg brengt in de immigratiestandpunten van andere partijen. Dat geldt vooral voor oppositiepartijen en minder voor rechtse partijen. De oppositiepartijen passen hun standpunt

aan als reactie op de (vaak) extreme standpunten van anti-immigrantenpartijen. De rechtse partijen hoeven dat in mindere mate te doen, omdat zij genoeg andere standpunten hebben die van toepassing zijn op de rechtse kiezers. Van Spanje concludeert ook dat de ‘besmettingseffecten’ van anti-immigrantenpartijen afhankelijk zijn van de bredere context in verkiezingsstrijd. We hebben kunnen zien dat de LPF voor een verandering in het debat zorgde door de immigratie en integratie van allochtonen op de politieke agenda te zetten.

Met de komst van verschillende splinterpartijen, gefuseerde partijen en populistische partijen is het politieke landschap in Nederland erg veranderd in de afgelopen decennia. Tegenwoordig kunnen we daarom nauwelijks meer spreken van een links-rechts continuüm. Pels (2003) bedacht daarom het hoefijzermodel (zie figuur 1).

Figuur 1: Het hoefijzermodel (Pels, 2003)

Het hoefijzermodel bestaat uit twee dimensies. Er bestaan nog steeds linkse en rechtse partijen maar ze zijn ook op te delen in de mate van verandering die ze toe willen passen. De behouden partijen zitten bovenin het model. Die lopen nog steeds op een soort van continuüm van links naar rechts. De gebogen pijl staat voor de partijen die meer revolutionair zijn ingesteld en inspelen op emoties van burgers (Pels, 2003). In dit model zitten de PvdA, CDA en VVD van links naar rechts op de lijn die staat voor behoud van redelijke denkbeelden. De SP is een typisch voorbeeld van een revolutionaire linkse partij en de PVV is een revolutionaire rechtse partij. Zij zitten qua denkbeelden redelijk in het midden op het links-rechts continuüm, maar streven naar verandering en spelen in op de emoties van burgers.

Dit model maakt duidelijk dat partijen die verandering willen overeenkomende denkbeelden hebben, maar de manier waarop deze partijen te werk gaan, is wel verschillend. De PVV benadert burgers op een andere manier dan de SP. Daarnaast kunnen we ook stellen

dat de onderbuikgevoelens bij de SP anders zijn dan bij de PVV, simpelweg omdat deze twee partijen ook van elkaar verschillen op een aantal inhoudelijke punten. Het belangrijkste verschil is het immigratie- en integratiestandpunt van de PVV, wat ervoor zorgt dat de stemmotieven van burgers om op de PVV te stemmen anders zijn dan bij andere partijen.

Van der Brug, Fennema & Tillie (2000) onderzochten of de motieven om op een anti-immigrantenpartij te stemmen anders zijn dan de motieven om op andere partijen te stemmen. De assumptie in het onderzoek is dat kiezers rationeel stemmen. Er wordt onderscheid gemaakt tussen idealistisch en pragmatisch stemmen. Idealistische stemmers kiezen voor een partij die ideologisch het dichtst bij hun eigen standpunten staat. Pragmatische stemmers kiezen voor een grotere partij die niet het dichtst bij staat, maar wel grotendeels overeenkomt met de eigen denkbeelden.

Van der Brug et al. (2000) onderscheiden daarnaast clientèle en proteststemmers. De eerste groep kiest voor een partij die hun individuele belangen behartigt, de tweede groep kiest bewust tegen de gevestigde politiek. Het bewust kiezen tegen de gevestigde politiek is een van de uitgangspunten van populistische partijen. Door collega's af te schilderen als elitaire politici die alleen maar het eigen belang voorop stellen, scoren leiders als Verdonk en Wilders bij het 'gewone volk'. Populistische partijen komen op voor de gewone man. TON en de PVV geven kritiek op de gevestigde politiek, waardoor die manieren bedenken om zich te distantiëren van 'de Haagse kaasstolp'. Ook niet-populisten geven tegenwoordig aan dat het gaat om de echte problemen in het land (Houtman & Achterberg, 2010).

In deze paragraaf hebben we gezien wat de betekenis is van populisme. Populistische partijen zijn er voor het volk en geven een reactie op de gevestigde politiek. Een belangrijk kenmerk is een charismatische leider, zoals Pim Fortuyn dat was en Geert Wilders dat is. Over de aantrekkingskracht van populistische partijen is al veel geschreven. Belangrijke uitkomsten zijn de invloed van immigratie, werkloosheid en cultuurprotectionisme. Populistische partijen zijn veelvuldig te vinden in de media, omdat de partijstructuur dat nodig maakt. De volgende paragraaf gaat over hoe de media en de politiek met elkaar samenhangen.

2.3 Media en politiek

Het medialandschap is drastisch veranderd de afgelopen honderd jaar (Van Praag, 2005). De Raad van Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) heeft in 2003 een rapport uitgebracht waarin onder andere acht trends worden genoemd die van belang zijn geweest in de

veranderingen in media en politiek. Als eerste wordt gesproken over de globale en lokale trends die nationale trends vervangen. Het nationale niveau wordt minder belangrijk, er wordt meer op globaal en lokaal niveau gewerkt. Er ontstonden grote internationale zenders, zoals CNN en Al Jazeera en burgers kunnen live aanwezig zijn bij gebeurtenissen aan de andere kant van de wereld. Anderzijds vindt er lokalisering plaats, geografisch (Wij Brabanders) en subcultureel (Ajacieden of homo's). De opmars van ICT, met name internet en e-mail, is snel gegaan. Internet en e-mail maken pas sinds de jaren negentig van de vorige eeuw deel uit van ons leven, maar deze nieuwe media zijn al doorgedrongen in alle facetten van het dagelijks leven. Niet alleen het internet, maar ook technologische vernieuwingen hebben bijgedragen aan veranderingen in de media. Het gaat sneller en er is veel meer informatie beschikbaar door amateurjournalisten (RMO, 2003).

Als derde noemt de RMO (2003) de integrale nieuwsmarkt en het politiek-publicitair complex. De mediamarkt is nauw verbonden met de politiek. Ze hebben hetzelfde belang: met nieuws het grote publiek bereiken. De partijdemocratie is vervangen door een toeschouwerdemocratie, waardoor burgers niet deelnemen aan de politiek, maar alleen kijken. De commercialisering van de media is het vierde punt. De mediamarkt is veranderd. Televisieaanbieders, krantenaanbieders en kabelbedrijven hebben interesse in elkaars zaken (UPC en De Telegraaf hebben bijvoorbeeld belangen in televisiezender SBS), waardoor de commercialiteit toeneemt. De politiek heeft baat bij meer kanalen om hun boodschap te verspreiden, maar dat betekent dat ze ook nog een markt moeten bedienen. Als vijfde wordt de professionalisering van burgers, overheid en media aangehaald. Politici hebben voorlichters, journalisten kijken meer naar het belang van de burger en de burger wordt zelf ook producent van nieuws (RMO, 2003).

Wat ook erg belangrijk wordt gevonden, is maatschappelijke verantwoording. Bedrijven en de politiek moeten tegenwoordig meer maatschappelijke verantwoording nemen. Voor de media is dat lastiger, want zij hebben een maatschappelijke functie, maar moeten ook winst maken. Een voorbeeld van die verantwoording is de ontwikkeling van de Kijkwijzer. De Kijkwijzer adviseert welke programma's geschikt of ongeschikt zijn voor bepaalde leeftijdsgroepen. Een zevende kenmerk is de informalisering van de maatschappij. Informalisering. De verhoudingen tussen burgers onderling en burgers en de politiek worden steeds informeler. Dat komt voornamelijk door televisie en internet. Politici zitten vaak bij praatprogramma's om de burger te informeren, maar ook te entertainen. Dat is dan ook het laatste punt van de RMO: politiek is entertainment geworden. Daardoor zijn de eisen voor

politici veranderd. Ze moeten leuk overkomen op televisie, in plaats van inhoudelijk een duidelijke boodschap te verkondigen (RMO, 2003).

De veranderingen in de media houden in dat politieke partijen een andere manier moeten vinden om burgers te bereiken. Vroeger werden denkbeelden verspreid via de eigen leden en huis-aan-huisfolders, tegenwoordig wordt je op tv, radio en internet overspoeld met informatie van politieke partijen. Door de komst van commerciële televisiezenders zijn de politici en de media meer gericht op het entertainen van het publiek (Verhoeven, 2009). Het uiterlijk en de presentatie van politici worden belangrijker en de nadruk komt minder te liggen op de inhoud van de boodschap.

Voor populistische partijen zijn de media wellicht nog belangrijker, omdat ze geen traditionele organisatiestructuur hebben om hun denkbeelden te verspreiden. Via de media kunnen ze inspelen op de emoties van burgers (de onderbuikgevoelens) en hun standpunten naar buiten brengen. Dat houdt in dat de leiders de aandacht moeten trekken van de media, omdat ze niet zoals de gevestigde orde al contacten hebben met de pers (Bos, van der Brug en de Vreese, 2010). In het onderzoek van Bos, van der Brug en de Vreese werd gekeken of media-aandacht van invloed was op het succes van verschillende populistische partijen. Om succesvol te zijn, zal een populistische partijleider een balans moeten vinden tussen het verkrijgen van nieuwsaarde door zich populistisch of ongewoon te gedragen en het behouden van gezag door zich tussen de gevestigde orde te handhaven (Bos et al, 2010).

Door de komst van deze populistische figuren is de communicatie in de politiek veranderd. Deze leiders zeggen waar het op staat, waardoor de leden van de gevestigde orde zich gaan aanpassen. De elitaire en onpersoonlijke politiek verdwijnt en maakt plaats voor directe en persoonlijke politiek. Een goed voorbeeld van die aanpassing is een fragment van Femke Halsema uit de Tweede Kamer. Door het gedoogkabinet van VVD, CDA en PVV te vergelijken met een autoritje van Rutte, Verhagen en Wilders gaan ook de oppositiepartijen mee in de persoonlijke en directe benadering van de politiek (Youtube, 2010).

De laatste jaren is de politiek steeds persoonlijker geworden. Het voorbeeld van Femke Halsema staat niet op zichzelf. Politici zijn te gast bij praatprogramma's, ze maken grappen tijdens Tweede Kamerdebatten en hebben tegenwoordig een Hyves-profiel of een Twitter-account. Door politici een Hyves-profiel aan te laten maken, wordt geprobeerd de kloof tussen burgers en de politiek kleiner te maken (Houtman en Achterberg, 2010). De politiek heeft zich dus aangepast aan het veranderende medialandschap, maar de burger kan dat niet. Door de komst van zoveel nieuwe media is de hoeveelheid informatie voor de burger niet meer bij te houden.

Graber (2004) heeft onderzoek gedaan naar de relatie tussen burgerschap en de informatie die burgerschap voedt. Zij concludeert dus ook dat de perfect geïnformeerde burger niet bestaat. De geïnformeerde burger is veranderd in een zogenaamde ‘*monitorial citizen*’. Zij zijn niet ten allen tijde geïnformeerd, maar houden de politieke besluiten genoeg in de gaten om te weten wanneer er bedreigingen ontstaan voor henzelf of de samenleving waarin ze leven. Ook geeft hij aan dat in focusgroepen bewezen is dat burgers meer geïnteresseerd zijn in politieke kwesties die hen aangaan dan in enquêtes was aangetoond. Graber toont aan dat de rol van de media een tweeledig proces is. Eerst wordt het aandachtige publiek attent gemaakt op nieuws. Zij geven via televisie en krant de informatie door aan de minder oplettende burgers, die zo een betere mening kunnen vormen over politieke kwesties (Graber, 2004).

Een goed voorbeeld van de invloed van televisie op de beeldvorming van burgers over de politiek is de verkiezingsstrijd in de Verenigde Staten tussen Kennedy en Nixon. Het debat in 1960, dat voor het eerst live uitgezonden werd op televisie, werd volgens televisiekijkers gewonnen door Kennedy, terwijl radioluisteraars Nixon aanwezen als winnaar (Kraus, 1996). De invloed van de televisie bleek toen al erg groot. Sindsdien heeft de televisie een flinke opmars gemaakt, net als vele andere nieuwe media.

Sinds de jaren zestig is er ook meer onderzoek gedaan naar de invloed van de media op de beeldvorming van burgers. De afgelopen decennia heeft onderzoek twee perspectieven opgeleverd: de mediamalaise-theorie en de mobilisatietheorie. Robinson (1976) was de eerste onderzoeker die het had over mediamalaise. Wanneer mensen veel worden blootgesteld aan politieke campagnes hebben ze minder vertrouwen in de politiek en worden ze cynischer (Robinson, 1976). Later werd dat ook voor televisiecampagnes onderzocht. Aanvalsadvertenties van politieke partijen kunnen zorgen voor een vertrouwensbreuk tussen de politiek en de burger en voor lagere verkiezingsopkomsten (Ansolabehere & Iyengar, 1995).

Overby & Barth (2009) hebben recent onderzoek gedaan naar mediamalaise. Blootstelling aan media kan politieke meningen veranderen, maar er zijn verschillen tussen de diverse media. Mensen worden cynischer wanneer ze politieke campagnes op televisie kijken, terwijl de radio eerder een positief effect genereert op de meningen van burgers op de democratie. Newton (1999) vindt voor beide theorieën bewijs, maar de mobilisatietheorie heeft zijn voorkeur. Hij vindt, hoewel zwak en onregelmatig, dat veelvuldig televisie kijken kan zorgen voor politieke malaise. Zijn onderzoek wijst echter sterker in de richting van de mobilisatietheorie. Newton zegt dat een krant lezen sterk geassocieerd wordt met een hoger

niveau van politieke kennis, meer interesse en begrip voor politiek en dus mobilisatie. Bij televisie ligt het aan de inhoud: nieuws lijkt te mobiliseren, algemene televisie wordt geassocieerd met mediamalaise. Ook heeft het nieuws een doordringend effect, omdat veel mensen regelmatig naar de televisie kijken.

Pippa Norris (2000) is één van de tegenstanders van de mediamalaisetheorie. Zij verklaart dat er geen sprake is van mediamalaise, maar van een ‘virtuous circle’. Mensen die geïnteresseerd zijn in politiek, kijken meer naar politiek nieuws, leren meer over politiek en raken zo nog geïnteresseerder. Burgers die de politiek niet zo interessant vinden, kunnen de televisie gewoon afzetten of naar een andere zender overschakelen. De invloed van de media wordt dan ook overschat (Norris, 2000). Een Zweeds onderzoek over de verkiezingen van 2006 van Strömbäck en Shehata borduurt voort op de ‘virtuous circle’ van Norris (2000). De Zweden tonen ook aan dat het allemaal wel meevalt met de mediamalaise. Ze vonden dat politieke interesse, de blootstelling aan nieuwsmedia en aandacht voor politiek nieuws op een positieve manier met elkaar samenhangen. Strömbäck en Shehata concluderen, net als Norris, dat er sprake is van een virtueuze cirkel en ze vinden geen steun voor de mediamalaisetheorie (Strömbäck & Shehata, 2010).

Onderzoeken tonen dus aan dat er verschillend gedacht kan worden over de invloed van de media op de beeldvorming van burgers over de politiek. Iemand die veelvuldig gebruik maakt van de media om de beeldvorming van burgers te beïnvloeden, is Geert Wilders. Hij speelt in op ‘onderbuikgevoelens’ door te spreken over Henk en Ingrid als de gewone Nederlander. Als tegenhanger noemt hij Ali en Fatima, die symbool staan voor de ‘lanterfantende moslimmigranten’. Doordat deze generalisaties via de media het grote publiek bereiken, is het interessant om te kijken hoe de media berichten over de multiculturele samenleving en hoe de beeldvorming van burgers daardoor eventueel verandert. We hebben nu gezien dat de samenleving in Nederland veranderd is in een multiculturele samenleving. Dat leidde tot de opkomst van populistische partijen, die gebruik maken van de media om hun standpunten over de multiculturele samenleving kenbaar te maken. Wat doet dat met de beeldvorming van burgers over de multiculturele samenleving? Dat wordt verder uitgewerkt in de volgende paragraaf.

2.4 Media en de multiculturele samenleving

De media kunnen op verschillende manieren thema's als de multiculturele samenleving in beeld brengen. In discussieprogramma's als Pauw en Witteman en Rondom Tien komen verschillende meningen aan bod, waardoor de neutraliteit naar de achtergrond verschuift. Burgers kunnen dan kiezen aan welke kant zij staan. Dat ligt er maar net aan hoe zij de informatie, die verteld wordt, interpreteren. Een boodschap kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Onderzoeken tonen aan dat er in de media verschillend bericht kan worden over de multiculturele samenleving in Nederland en in het bijzonder de islam. Het eerste onderzoek naar de berichtgeving over etnische minderheden komt van Emmerik-Levelt en Teulings (1967, in Leurdijk, A. 1999). Zij vonden dat niet de problemen van buitenlanders centraal staan, maar er wordt gesproken vanuit het Nederlandse perspectief.

Iemand die ook onderzoek deed naar de berichtgeving over etnische minderheden is Teun van Dijk (1983). Hij concludeerde dat er weinig aandacht is voor etnische minderheden en dat de beoordeling negatief is. Ook wordt er veel gebruik gemaakt van stereotypen, etnische minderheden zijn ondergeschikt of misdadigers. De nadruk lag in de berichten op de problemen en niet op de achtergronden of de eigen cultuur van minderheden. Dat is bij autochtonen wel het geval. Tenslotte concludeert Van Dijk dat berichten meestal vanuit een autochtoon perspectief gebracht worden. Ook stelde hij vast dat 'de pers een systematisch racisme reflecteert', wat andere onderzoeken niet durven of kunnen beweren (Van Dijk, 1983).

Ook Andra Leurdijk heeft onderzoek gedaan naar de multiculturele samenleving in de media. Haar boek 'Televisiejournalistiek over de multiculturele samenleving' richt zich op het medium televisie, wat in de jaren daarvoor nog weinig onderzocht was. Leurdijk onderzocht hoe de multiculturele samenleving geportretteerd wordt in een aantal verschillende televisieprogramma's. Ze concludeert dat, in tegenstelling tot een aantal buitenlandse onderzoeken, "het Nederlandse televisieaanbod een meer divers en genuanceerder perspectief op de sociale werkelijkheid bevat" (Leurdijk, 1999).

De voorgaande onderzoeken en artikelen zijn van voor de aanslagen in New York. Het valt te verwachten dat de aanslagen van 11 september voor een kentering in de berichtgeving zorgde. De nadruk komt waarschijnlijk meer te liggen op de moslimsamenleving. Hoewel de verwachting zou kunnen zijn dat de media negatiever gaan berichten over de islam, blijkt dat niet in alle gevallen zo te zijn.

In de Volkskrant is de aandacht voor religieuze issues toegenomen tussen 1998 en 2002. Een onderzoek naar de berichtgeving over moslims concludeert dat de discussie op de opiniepagina's vooral gevoerd wordt door autochtone Nederlanders. In de feitelijke berichtgeving komen wel meer allochtonen aan het woord, maar de onderwerpen die besproken worden, zijn overwegend definitief (Phalet & Ter Wal, 2004).

Wasif Shadid is ook een onderzoeker die zich bezig houdt met de multiculturele samenleving. Hij bespreekt een aantal onderzoeken die gaan over moslims in de media. Zijn conclusie is dat de media nog steeds op bepaalde gebieden tekort schieten als het gaat om de manier waarop de islam, moslims en allochtonen neergezet worden. Shadid noemt de volgende voorbeelden: 'generaliserende uitlatingen, het simplificeren van hun cultuur, het opdelen van de samenleving in 'wij' en 'zij', alsmede het portretteren van moslims als achterlijk, bedreigend, afwijkend, irrationeel, fanatiek en niet geïntegreerd in de westerse wereld (Shadid, 2005).

Uitermark en Hajer (2005) vonden dat de zes landelijke dagbladen vier keer zo vaak over moslimjongeren berichtten na de moord op Theo van Gogh dan ervoor. Artikelen over radicalisering en discriminatie nemen toe. Er wordt ook geconcludeerd dat de angst voor de aanwezigheid van moslims is toegenomen na de moord. Toch is het debat over de multiculturele samenleving niet geëscaleerd, omdat de media zelf reflecteren op hun berichtgeving (Uitermark & Hajer, 2005).

d'Haenens en Bink (2006) vonden dat het Algemeen Dagblad meer over de islam ging berichten in de periode 1998-2004, met pieken na de aanslagen van 11 september 2001 en de moord op Theo van Gogh in november 2004. Hoewel het AD meer ging berichten over de islam, waren de artikelen niet altijd negatief. Er werd meer onderzoek gedaan en ook de mening van verschillende moslims kwam aan bod. Dat geldt voornamelijk voor de artikelen over moslims in Nederland. Artikelen over het buitenland kregen vaker een negatieve lading en moslims werden sneller geassocieerd met terrorisme (d'Haenens & Bink, 2006). Uit dit onderzoek blijkt dat, hoewel er meer onderzoek gedaan werd, de algemene tendens over de islam in de krant negatief was.

Bovenstaande onderzoeken gaan over hoe de islam en minderheden in de krant getoond worden. Daaruit blijkt dat ze meer en negatiever in verschillende kranten verschijnen. De vraag is dan of dat ook de beeldvorming van burgers over de moslims verandert. Vergeer (2000) gebruikt de cultivatietheorie van Gerbner om de verandering in beeldvorming door de televisie te verklaren. Gerbner stelt dat de televisie de belangrijkste 'storyteller' is van de moderne Amerikaanse samenleving en die creëert een symbolische werkelijkheid voor de

mensen die er naar kijken. Dat houdt in dat kijkers die veel televisie kijken een werkelijkheid hebben die meer lijkt op de televisiewerkelijkheid dan op de ‘echte’ werkelijkheid (Gerbner, in Vergeer, M., 2000).

In de televisiewerkelijkheid wordt veel gebruik gemaakt van frames. ‘Framing’ is het selecteren en accentueren van sommige aspecten van een gebeurtenis om die beter zichtbaar te maken in een communicatietekst (Entman, 1993). Frames hebben invloed op de manier waarop mediagebruikers het nieuws interpreteren en er waarde aan toekennen. Shadid (2009) noemt in zijn artikel vier mediaframes over de islam in de praktijk. Hij noemt als eerste het etnocentrismeframe. Dat houdt in dat burgers een wij-zij indeling te horen krijgen, waarbij de wij-groep hoger wordt gewaardeerd. Als tweede volgt het stigmatiserings-frame, dat ervoor zorgt dat allochtonen en moslims worden gepresenteerd als probleemgroepen. Het lekenframe kenmerkt zich door het kleine aantal allochtonen en moslims dat zelf het woord voert, ze worden voornamelijk als leken gepresenteerd. Bij het culturele-generaliseringsframe worden Marokkaanse Nederlanders gezien als één homogene groep, er wordt niet naar individuen gekeken (Shadid, 2009).

We hebben nu gezien hoe de multiculturele samenleving tot stand is gekomen en hoe de populistische partijen opkwamen. Daarnaast zagen we in paragraaf drie en vier de invloed van de media op de politiek en op de multiculturele samenleving. De onderzoeken in dit theoretisch kader zijn voornamelijk kwantitatief uitgevoerd. We weten dus nog steeds niet hoe de ‘gewone’ burger over de multiculturele samenleving denkt en hoe het komt dat verschillende burgers er anders over denken.

Adoni en Mane (1984) hebben daar wel een verklaring voor. Zij maken onderscheid tussen drie verschillende realiteiten: de objectieve realiteit, de symbolische realiteit en de subjectieve realiteit. De objectieve realiteit is de werkelijkheid en heeft geen verdere uitleg nodig anders dan zijn bestaan. Het zijn de feiten zoals ze zijn. De symbolische realiteit bestaat uit vormen van symbolische expressie zoals we zien in kunst, literatuur of mediabeelden. Er zijn verschillende symbolische realiteiten, die ook verschillend geïnterpreteerd kunnen worden door burgers. De objectieve en symbolische realiteit leiden samen tot een subjectieve realiteit. De subjectieve realiteit is de individuele interpretatie van personen bij de werkelijkheid en de expressies die daarvan gemaakt worden. Ook geeft het de basis voor individuele sociale acties en dat zorgt weer voor het bestaan van de objectieve realiteit en de betekenis van zijn symbolische expressies. Hieruit kunnen we herleiden dat PVV-stemmers en linkse stemmers dezelfde objectieve realiteit kennen, maar de symbolische realiteit anders interpreteren, waardoor hun subjectieve realiteit ook weer verandert. In andere woorden:

PVV-stemmers en linkse stemmers zien dezelfde beelden, maar stemmen op verschillende politieke partijen. Het zou zo kunnen zijn dat zij andere opinies en ervaringen hebben over de multiculturele samenleving. De vraag is dan hoe dat komt.

Die meningen zijn het best te toetsen met kwalitatief onderzoek in de vorm van receptieonderzoek. Er wordt onderzocht hoe informant betekenis geven aan mediabeelden. Kijkers kennen een eigen betekenis toe aan mediabeeld. Dat betekent dat er veel verschillende interpretaties mogelijk zijn bij dezelfde mediabeelden. Als onderzoeker is het lastig om de interpretaties van kijkers zelf te interpreteren. Uiteindelijk zal ook de onderzoeker de uitspraken van de respondenten weer moeten interpreteren. Dahlgren zegt dan ook dat betekenis analyseren is als schieten op een bewegend doel (Dahlgren, 1988).

Receptieonderzoek heeft naast de verschillende interpretatiemogelijkheden nog meer kenmerken. Receptie drukt geen individuele uitspraken uit, maar is een sociaal gevormd fenomeen. Sociale factoren zoals kennis, achtergrond en geslacht zijn van belang bij het interpreteren van mediabeelden. Ook is receptie een voortdurend proces, waardoor het geen stabiliteit bereikt (Jensen, 1986; Dahlgren, 1988). Wanneer na enige tijd dezelfde personen worden geïnterviewd, is het mogelijk dat zij een hele andere mening zijn toegedaan. Meninge zijn immers aan veranderingen onderhevig, waardoor de beeldvorming kan veranderen. En die beeldvorming verandert vooral door de veranderingen in de media.

Burgers vormen beelden over alle zaken die zij zien in de media, waaronder de multiculturele samenleving. Er bestaan verschillen in die beeldvorming. De ene burger stemt op de PVV en de ander op GroenLinks, terwijl ze misschien in dezelfde wijk wonen, dezelfde ervaringen hebben en in dezelfde leefsituatie zitten. Zorgen de media dan voor deze verschillen? Door middel van receptieonderzoek onder 24 burgers probeer ik er achter te komen wat de verschillen en overeenkomsten zijn tussen burgers die op verschillende partijen stemmen.

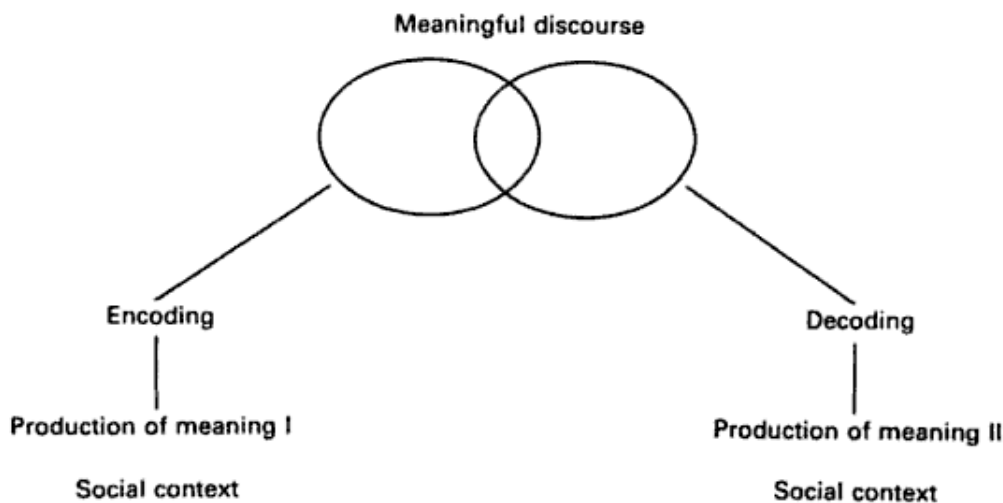
3. Methode

In dit hoofdstuk wordt besproken op welke manier het onderzoek is uitgevoerd. Paragraaf 3.1 geeft antwoord op de vraag hoe het onderzoek er precies uit ziet. Uitleg over de selectie van respondenten volgt in paragraaf 3.2, uitleg over het materiaal dat gebruikt is, staat in paragraaf 3.3. Tenslotte wordt in paragraaf 3.4 verteld op welke manier de analyse is uitgevoerd. Dat wordt gedaan om de algemene onderzoeksvraag te beantwoorden. De onderzoeksvraag luidt als volgt:

Hoe geven PVV-stemmers en linkse stemmers betekenis aan mediateksten over moslims?

3.1 Onderzoeksopzet

Met behulp van kwalitatief onderzoek in de vorm van focusgroepen wordt onderzocht hoe de beeldvorming van PVV-stemmers en linkse stemmers over de multiculturele samenleving moslims tot stand komt. In de jaren zeventig en tachtig ontwikkelde Stuart Hall (1980) het encoding-decoding model, dat gaat over de codering en decodering van betekenissen in mediateksten. Hij verklaarde dat makers van tv-programma's bepaalde ervaringen meenemen in de ontwikkeling van programma's. Zij geven er een bepaalde betekenis aan. Vervolgens kijkt de ontvanger het programma en ook die geeft er een eigen betekenis aan. De betekenis van de maker en de ontvanger hoeven niet dezelfde te zijn. Ze geven beide een eigen interpretatie aan wat er gezegd wordt. Het model van Hall is wijd bekend en vaak gebruikt in ander onderzoek. De variant hierna is een door Liesbet van Zoonen (1994) iets gewijzigde versie van het model.

Figuur 2: Het encoding/decoding model van Hall volgens van Zoonen (1994)

In dit onderzoek wordt aan de hand van het model van Hall gekeken naar een groep respondenten. Een aantal mensen kijkt naar drie filmpjes en gaat daar vervolgens over discussiëren. Dan blijkt al dat burgers verschillende betekenissen uit de filmpjes halen, mede omdat ze op verschillende politieke partijen stemmen. Omdat dit onderzoek maar een kleine groep respondenten kent, is het niet mogelijk generaliserende uitspraken te doen over ‘de gemiddelde’ burger, omdat de resultaten te specifiek en gedetailleerd zijn om het te kunnen vertalen naar een grotere groep. Receptieonderzoek levert dus geen algemene kennis op (Van Zoonen, 2003). In dit onderzoek wordt alleen gesproken over de vierentwintig deelnemers.

In dit onderzoek wordt gewerkt met focusgroepen. Morgan (1997) concludeert dat de methode van focusgroepen twee duidelijke kenmerken heeft: het vertrouwen op de focus van de onderzoeker en de interactie binnen de groep. De sterke en zwakke punten van een focusgroep hangen direct samen met deze kenmerken. De focus van de onderzoeker is een sterk punt, omdat zo de onderwerpen aan bod komen, waarvan de onderzoeker wil dat ze aan bod komen. Ook de interactie tussen de respondenten is een sterk punt, want zo kom je aan data die inzichten kan geven aan complexe gedragingen en motivaties van mensen. Een gevaar van focusgroepen kan zijn dat de onderzoeker de respondenten teveel beïnvloedt, maar dat geldt ook voor andere vormen van kwalitatief onderzoek (Morgan, 1997).

Volgens Bloor, Frankland, Thomas & Robson (2001) wordt aangeraden om het aantal deelnemers aan de focusgroep te laten variëren tussen zes en acht personen, maar hij geeft ook aan dat er voorbeelden zijn van focusgroepen met minder of meer personen. Het onderwerp van het onderzoek kan van belang zijn bij de aantallen, maar ook logistieke en

praktische problemen kunnen ten grondslag liggen aan een kleinere of grotere groep. In dit geval is gekozen voor vier personen per groep, omdat van elke conditie (PVV en linkse stemmer) een even aantal personen nodig is, het onderzoek ongeveer een uur duurt en je van elke respondent genoeg uitspraken wil hebben.

Duits & Van Romondt Vis (2009) hebben ook focusgroepen gebruikt bij hun Nederlands onderzoek naar de betekenissen die meisjes geven aan beroemdheden. In groepjes van twee tot zes meisjes werd een MTV-programma bekeken. Vervolgens moesten ze opdrachten doen en over de beroemdheden praten. De onderzoekers concludeerden dat de meisjes hun identiteit deels ontlene aan beroemdheden. Daarnaast passen ze verhalen van beroemdheden toe op hun eigen dagelijks leven en dat van anderen (Duits & Van Romondt Vis, 2009). Uit dit onderzoek blijkt ook dat door de interactie de meisjes invloed hebben op elkaars mening. Een meisje paste haar argument aan, nadat een ander meisje er iets van gezegd had. Hieruit blijkt dat de interactie zorgt voor nieuwe inzichten in de mening en het gedrag van de meiden. Ook Kitzinger onderstreept dat de interactie tussen de groepsleden het grote voordeel van focusgroepen is (Kitzinger, 1995). Hierdoor kom je niet alleen te weten wat mensen denken, maar ook waarom ze zo denken.

Er is een protocol gemaakt voor de focusgroepen, zodat precies duidelijk is wat wanneer plaats vindt en op welke manier. Wanneer de respondenten binnen komen, gaan zij ergens zitten en krijgen ze wat drinken aangeboden. Als de respondenten elkaar nog niet kennen, volgt een kort voorstelrondje. Vervolgens volgt een korte uitleg over het verloop van het onderzoek. Er wordt verteld waarvoor de respondenten aanwezig zijn, dat het gesprek wordt opgenomen en dat de geluidsfragmenten alleen voor eigen gebruik zijn. Daarnaast wordt ook verteld dat de respondenten alles kunnen zeggen, het gaat tenslotte om eigen meningen. Wel is het van belang dat elkaars mening gerespecteerd wordt en dat de respondenten elkaar uit laten spreken.

Na de uitleg wordt de recorder aangezet. Het gesprek begint met een inleiding. Er wordt kort gevraagd naar de mening van de respondenten over de multiculturele samenleving in Nederland. Zo is al een beetje bekend wat mensen weten en vinden en kan daar na de filmpjes op aangesloten worden. Ook bestaat de mogelijkheid dat mensen door de filmpjes van mening veranderen en dan heb je al een startpunt. Het is bewust een brede openingsvraag, omdat respondenten dan de zaken gaan noemen die voor hen van belang zijn. Er worden drie filmpjes getoond, waarop de respondenten kunnen reageren. De filmpjes komen van NOS Headlines, Pauw en Witteman en de PVV website. Mochten zij niet willen of kunnen

reageren, worden er vragen gesteld om een discussie op gang te brengen. Het onderzoek duurt ongeveer een uur en wordt vijf keer uitgevoerd.

3.2 Informanten

De zoektocht naar informanten was een lastige klus. Het bleek al snel moeilijk om vier mensen tegelijk op dezelfde plaats te krijgen. Daarnaast leken de PVV-stemmers nogal schaars. Via e-mail, brieven, vrienden, sociale media, telefoontjes, fora heb ik mensen benaderd. Ook mijn ouders, die in de doelgroep zitten, zijn gevraagd om hun vrienden en collega's te vragen. Ik ben zelfs bij het lokale radiostation geweest om een oproep te doen, helaas met minder succes. Uiteindelijk is het gelukt om vijf focusgroepen te houden, met telkens vier personen. Er hebben dus twintig informanten meegedaan. De helft van de geïnterviewden heeft bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen op de PVV gestemd of is sympathisant van de partij. De andere helft bestaat uit tegenstanders van de PVV. Deze groep bestaat uit mensen die gestemd hebben op of sympathisant zijn van een linkse partij. Zes mensen hebben op de PvdA gestemd, één persoon op GroenLinks en ook deden twee SP-stemmers mee. Daarnaast had één persoon de laatste keer op D66 gestemd, maar ze gaf aan dat ze zich wel links voelde. Een persoon is lid van een politieke partij (SP), de andere negentien niet.

De gemiddelde leeftijd van de informanten is 57 jaar. De jongste deelnemer is 39 jaar, de oudste 79 jaar. Vier mensen zijn gepensioneerd en werken op dit moment niet meer. De andere zestien mensen hebben verschillende beroepen, variërend van huishoudelijk medewerkster tot ondernemer en van bibliothecaris tot vrachtwagenchauffeur. Achttien informanten wonen in Noord-Brabant, 1 persoon woont (net over de grens) in België en 1 persoon woont in Gelderland. Opvallend detail is dat één van de PVV-stemmers oorspronkelijk uit Portugal komt, hier al 24 jaar woont, maar nog steeds niet goed Nederlands spreekt. Alle andere informanten zijn autochtone Nederlanders. De focusgroepen vonden plaats in de maanden april, mei en juni 2011. Op vier avonden en één middag kwamen vier informanten bij elkaar om onder mijn leiding te discussiëren over drie filmpjes. Elk gesprek duurde ongeveer een uur, de kortste 50 minuten en de langste 1 uur en 24 minuten.

Bij elke focusgroep is achteraf een vragenlijst uitgedeeld aan de vier respondenten. Naast persoonlijke informatie werd gevraagd naar de politieke interesse door een aantal stellingen. De uitkomsten hiervan zijn uiteraard niet statistisch valide, maar het geeft een idee over het zelfbeeld van de respondenten op het gebied van politiek. Alle respondenten zijn het, in meer of iets mindere mate, eens met de stelling dat ze gewoonlijk een mening hebben als er

gepraat wordt over politieke thema's of problemen. Dat is te verklaren door het feit dat ze vrijwillig mee deden aan het onderzoek.

Bij de stelling over de kennis van politiek moesten de respondenten zich schalen tussen hun leeftijdgenoten. Omdat de leeftijd van de respondenten erg verschilt in dit onderzoek, zeggen de antwoorden niet zo veel. Een aantal vindt dat ze meer weet dan de leeftijdgenoten, terwijl anderen zichzelf lager inschatten. Over het algemeen vinden de respondenten de politiek niet zo moeilijk te begrijpen. Het merendeel van de respondenten is het niet eens met de stelling 'De meeste politieke thema's begrijp ik nauwelijks'. Veel respondenten geven aan dat ze geïnteresseerd zijn in politiek, twee personen zijn neutraal en één persoon is niet geïnteresseerd in politiek.

3.3 Materiaal

In het onderzoek wordt gebruik gemaakt van videomateriaal. Elke focusgroep krijgt drie filmpjes te zien, waarvan twee filmpjes ongeveer drie minuten duren en één ongeveer zes minuten is. De drie filmpjes die getoond worden gaan over de islamisering in Nederland. De islamisering kan op verschillende manieren getoond worden in de media. In dit onderzoek is gekozen voor een eenzijdig beeld, een neutraal (positief) beeld en een tweezijdig beeld (discussie). Het eenzijdige beeld is negatief en komt uit het PVV spotje voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2010. De PVV vindt dat de islamisering een halt toegeroepen moet worden en is daardoor erg negatief. Als tweede onderscheiden we een neutraal, enigszins positief beeld over de islam. De video komt van NOS Headlines, een nieuwsorganisatie die als neutraal beschouwd kan worden. Het gaat over een jongen, Johan Otten, die besluit moslim te worden.

Het derde fragment komt uit Pauw en Witteman, waar vaak tegenstanders worden uitgenodigd, zodat er een discussie ontstaat. Dat is in dit fragment ook het geval. Wetenschapper Hans Jansen en politicus Tofik Dibi gaan met elkaar in gesprek over de islamisering in Nederland. Tijdens de filmpjes is het de bedoeling dat de informanten stil zijn en kijken naar het fragment. Als de video is stopgezet, wordt met vragen als 'Wat vindt u hiervan?' en 'Hoe ziet u dit?' geprobeerd reacties te krijgen van de informanten. Dat kan over het filmpje gaan, maar ook in het algemeen over politiek, de media of de islamisering van Nederland. Ook zal vaak gevraagd worden naar de mening van iemand anders. Dus ook de vragen 'Wat vindt u daarvan?', 'Deelt u die mening?' en 'Ziet u dat ook zo?' zullen veel voorkomen. In de discussie mogen alle informanten vrijuit spreken. De onderzoeker speelt een bemiddelende rol wanneer de discussie uit de hand dreigt te lopen, er wordt gesproken

over onderwerpen die niet met het onderzoek te maken hebben of wanneer deelnemers weinig aan het woord zijn. In de volgende tabel staan de filmpjes opgedeeld in de drie dimensies, daarna volgt meer uitleg over de filmpjes.

Tabel 1: De drie fragmenten

	Soort video	Bron
Eenzijdig beeld	PVV spot 2010	Partij voor de Vrijheid
Neutraal (positief) beeld	Johan Otten werd moslim	NOS Headlines
Tweezijdig beeld	Discussie Hans Jansen en Tofik Dibi	Pauw en Witteman

3.3.1 PVV Promotiespot

Het eerste filmpje is een spotje van de PVV. Het is gemaakt voor de Tweede Kamerverkiezingen van juni 2010 en duurt 2.37 minuten. Het filmpje gaat over de gevolgen van de multiculturele samenleving en het gevaar van de moslims in Nederland. Het beeld wat geschetst wordt is erg negatief en eenzijdig. Je hoort Wilders vertellen wat de komst van gelukzoekers (zie kader) met Nederland doet. Vervolgens vertelt hij in de tweeënhalve minuut die volgt waarom burgers op de PVV moeten stemmen. Hij noemt cijfers en geeft daarmee aan dat de islamisering oorzaak is van veel problemen. Daarnaast vertelt hij ook dat de PvdA het verkeerd aanpakt en dat de PVV de oplossing is. Het is een eenzijdig beeld, want alleen het standpunt van de PVV wordt naar voren gebracht. Na dit filmpje wordt eerst aan de linkse stemmers gevraagd wat zij er van vinden. Zij zijn de tegenstanders en zullen een mening hebben over de aanpak van Wilders. Mocht de discussie niet meteen op gang komen, zijn er een aantal vragen die gesteld kunnen worden om het gesprek gaande te houden. Dat zijn de volgende vragen:

Elke dag arriveren er nieuwe vliegtuigen, met nieuwe gelukzoekers. Nederland is de controle over haar eigen grenzen volledig kwijt (PVV, 2010)

- Wat vindt u van dit filmpje?
- Hoe denkt u over wat Wilders de ‘massa-immigratie’ noemt?
- Hoe denkt u over wat Wilders de ‘islamisering van de samenleving’ noemt?
- Wat vindt u van het beeld wat Wilders van de PvdA neerzet?
- Denkt u dat Wilders iets aan deze problemen kan doen? Is dat anders dan bij de PvdA? Zijn het wel problemen?

3.3.2 'Johan Otten werd moslim'

Het tweede filmpje heet 'Johan Otten werd moslim' en duurt 3.41 minuten. Het is gemaakt door NOS Headlines en is uitgezonden op 23 juni 2009. Dit filmpje gaat over een Nederlandse jongen uit een klein dorp in Brabant die besluit moslim te worden. Hij geeft aan

Dan gaat het puur over waar het over moet gaan en dat is dat je je eigen keuzes mag maken. En je kan en mag kiezen voor de islam (Johan Otten, 2009)

dat hij moslim werd naar aanleiding van beelden uit de media. Vervolgens praat hij over zijn ervaringen, de reactie van zijn ouders en de problemen waar hij tegen aan liep. Blijkbaar zijn er ook Nederlanders die besluiten moslim te worden, waardoor er een genuanceerd beeld gegeven wordt over

de islam. Je ziet de jongen ook in de moskee tussen andere moslims en hij leest voor uit de Koran. Wederom zijn een aantal vragen opgesteld om de discussie eventueel op gang te brengen:

- Wat vindt u van dit filmpje?
- Wat vindt u van het feit dat deze jongen moslim besluit te worden?
- Herkent u uw eigen ervaringen met moslims in dit filmpje?
- Hoe zou je reageren als je eigen kind thuis zou komen met deze mededeling?
- Wat vindt u ervan dat Nederlanders besluiten moslim te worden?

3.3.3 Pauw en Witteman

Bij Pauw en Witteman zitten vaak wetenschappers die zich uitlaten over een fenomeen uit hun vakgebied. Deze aflevering werd uitgezonden op 27 maart 2009. Te gast zijn onder andere Hans Jansen, arabist, en Tofik Dibi, Kamerlid van GroenLinks. De aanleiding voor de uitzending is de film Fitna die precies een jaar geleden verscheen. Beide heren zijn uitgenodigd om te praten over de (mogelijke) gevolgen die de film opleverde. Arabist Hans Jansen komt vaker bij Pauw en Witteman om te praten over de islam en de problemen die de islam met zich meebrengt. Hij vertelt in deze aflevering dat de islam een gevaar vormt voor de Nederlandse maatschappij. Tofik Dibi van GroenLinks zit ook aan tafel en bekritiseert Hans Jansen. Zelf moslim kan Tofik Dibi uit eigen ervaring vertellen.

Tofik Dibi, jij bent zelf moslim he, herken je je in de omschrijving en de risico's die daar in liggen zoals de heer Jansen die beschrijft? (Paul Witteman, 2009)

Dit is een tweezijdig beeld, want er volgt een discussie tussen twee partijen. De discussie gaat over Fitna, de Koran, de vrijheid van meningsuiting, hoofddoekjes en de invulling van de religie door moslims. Het oorspronkelijke fragment duurt ongeveer twintig minuten. Dat is te lang en het is daardoor door de onderzoeker ingekort tot zes minuten, waarbij is getracht de discussie zo eerlijk mogelijk in stand te houden. Van beide partijen zijn sterke en zwakke argumenten behouden. Ook bij dit laatste fragment zijn vragen opgesteld:

- Wat vindt u van deze discussie?
- Wat vindt u van de uitspraken van Hans Jansen?
- Wat vindt u van de uitspraken van Tofik Dibi?
- Heeft u de film Fitna gezien? Wat vond u ervan?
- Wat denkt u over deze discussie over de vrijheid van meningsuiting?
- Wat vindt u van de uitspraak van Tofik Dibi over de paus en immorele uitspraken?

Omdat elke video een ander onderwerp behandelt, is het mogelijk om elke keer een ander onderwerp aan te snijden. Na de PVV-spot kunnen we praten over de PVV en de plaats van de PVV in het politieke spectrum. Het fragment van de Nederlander die moslim wordt kan leiden tot een discussie over de islamisering in Nederland en de islam in het algemeen. Na het fragment met Hans Jansen en Tofik Dibi kan het gaan over de invloed van de media op de politiek. Uiteraard ligt dit niet vast en zal er per discussie bekeken worden waar het over gaat.

Wanneer de informanten zelf met andere standpunten komen, worden zij niet onderbroken om vragen te stellen. Daarnaast ligt ook de duur van de discussie niet vast. Wanneer de discussie over de PVV erg lang duurt en de informanten veel te vertellen hebben, wordt het gesprek niet zomaar afgekapt. Uiteraard moeten alle filmpjes besproken worden, dus na een tijd zal er toch ingegrepen moeten worden, maar dat is per focusgroep waarschijnlijk verschillend. Vragen die gesteld worden als het stil valt, gaan over het filmpje dat net bekeken is. Dat kunnen dus vragen zijn over de islam, over de standpunten van verschillende personen uit de filmpjes of over politiek in het algemeen. Er wordt voornamelijk naar de mening van de informanten gevraagd door vragen te stellen die beginnen met ‘Wat vindt u?’. Achter elke ‘Wat vindt u?’ vraag kan de vervolgvraag ‘En waarom vindt u dat?’ gesteld worden.

Wanneer alle filmpjes getoond zijn, de informanten weinig meer te vertellen hebben en er ongeveer een uur gepasseerd is, wordt de discussie afgesloten. Aan de informanten wordt gevraagd of ze nog een vragenlijst in willen vullen. Er wordt gevraagd naar het geslacht, de leeftijd, het beroep en de partij die bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen hun

stem kreeg. Daarnaast staan er een aantal vragen op die de politieke interesse meten van de respondenten. Dat wordt gedaan met de zevenpunts Likertschaal. De gegevens zijn alleen nodig om een duidelijk beeld van de respondenten te krijgen. Vervolgens worden de respondenten bedankt voor hun medewerking. Het hele gesprek wordt opgenomen met een recorder.

3.4 Analyse

Na de interviews worden alle gesprekken getranscribeerd en geanalyseerd. Het analyseren gebeurt volgens de gefundeerde theoriebenadering. Deze benadering van Glaser en Strauss (1967) is gebaseerd op een continue vergelijking tussen data en theorie na de eerste dataverzameling. Je beantwoordt niet vooraf gestelde vragen of hypothesen, maar gedurende de dataverzameling stel je de theorie bij aan de hand van de data. Volgens Boeije (2002) gaat de constante vergelijking van Glaser en Strauss hand in hand met theoretische steekproeven. Dat houdt in dat de onderzoeker door middel van de gevonden theorieën kan besluiten welke data wanneer verzameld gaat worden. De data die vervolgens gevonden wordt, kan weer vergeleken worden met eerder uitgeschreven theorieën. Deze manier van werken heeft voor- en nadelen (Eisenhardt, 1989). Een groot voordeel is het ontwikkelen van nieuwe theorie. Wanneer je vanuit de theorie werkt, verwerk je de data aan de hand van die theorie. Als je andersom werkt, kun je komen tot nieuwe theorieën. Daarnaast is de theorie makkelijk te testen, omdat dat feitelijk al gebeurd is tijdens de dataverzameling. Als laatste beargumenteert Eisenhardt dat het zeer waarschijnlijk is dat de theorie empirisch valide is. De meeste empirische studies verzamelen de data nadat de theorie geschreven is, maar er wordt meer kennis vergaard wanneer men een continue cyclus blijft houden tussen de data en de theorie.

In dit onderzoek wordt getracht theoretische verzadiging te bereiken. Volgens Glaser en Strauss (1967) is het punt van theoretische verzadiging bereikt wanneer fenomenen voorbij komen die de onderzoekers al gezien hebben. Op dat moment kun je met enige zekerheid zeggen dat alle onderwerpen behandeld zijn. Boeije (2002) noemt dat ook en zegt dat theoretische verzadiging optreedt als de nieuwe zaken kunnen worden ondergebracht onder eerder vergaarde data.

In het volgende hoofdstuk staan de resultaten centraal. Na het transcriberen zijn de uitspraken van de respondenten onderverdeeld in algemenere uitspraken die weer onderverdeeld zijn in kleine thema's. Vervolgens zijn de 33 kleine thema's onderverdeeld in tien grote thema's, die allen uitgebreid worden besproken in hoofdstuk 4. Aan de hand van veel uitspraken van de respondenten worden de thema's verduidelijkt en aangekleed.

4. Resultaten

Zoals verwacht bij een onderzoek met individuen, bestaan er veel verschillen in de meningen van de respondenten over de besproken onderwerpen. Dat geldt niet alleen voor de politieke tegenstanders, maar ook binnen de eigen politieke stroming zijn er veel verschillen te vinden. Een belangrijk verschil tussen PVV-stemmers en linkse stemmers is hun manier van argumenteren. De PVV-stemmers in mijn onderzoek onderbouwen veel argumenten met getallen, ook verwijzend naar officiële CBS-cijfers. De linkse stemmers gebruiken vaker argumenten op gevoel. Opmerkingen als 'het valt wel mee' of 'misschien ben ik naïef' worden gezegd door respondenten die op gevoel redeneren. Te verwachten is dat er grote verschillen bestaan tussen PVV-stemmers en linkse stemmers. Toch blijkt uit de focusgroepen dat deze twee groepen het op heel veel punten met elkaar eens zijn. Beide groepen vinden dat de Nederlandse cultuur uitgangspunt moet zijn bij immigratie en integratie van moslims. Deze zorgen worden echter op verschillende manieren geuit. PVV-stemmers storen zich aan allerlei dingen en zijn bang voor de toekomst, terwijl linkse stemmers hopen op een oplossing en sommige problemen of zorgen niet belangrijk genoeg vinden.

Na de vijf focusgroepen was duidelijk dat een aantal thema's steeds terug kwam. De drie filmpjes geven aanleiding tot het bespreken van bepaalde onderwerpen, maar soms kwamen bepaalde zaken vanzelf aan de orde door de openingsvraag of opmerkingen van mederespondenten. Ook werden er vaak persoonlijke ervaringen gedeeld, al dan niet samenhangend met de filmpjes. De meeste voorbeelden halen de informanten echter uit de media. De resultaten beginnen daarom met de invloed van de media.

4.1 Invloed van de media

De islam is voor veel mensen onbekend terrein, waardoor ze alleen de dingen weten die in de media komen. Dat de media veel invloed hebben op de beeldvorming van burgers, is een aanname die gedaan mag worden na het theoretisch kader. Dat zien de informanten zelf ook in, maar ook onbewust gebruiken ze de media om hun argumenten kracht bij te zetten.

Niet alleen halen de informanten voorbeelden uit de media, ze geven zelf ook aan dat de media een grote rol spelen. Dat doen zowel de linkse stemmers als de PVV-stemmers. De laatste groep legt de invloed van de media echter op een negatieve manier uit:

PVV-stemmer1: Dat stukje wat we nu hebben. Het is meteen direct. Dat vind ik ook één van de fouten van de media, die springen er meteen er op in. Maken er meteen een blaartrekkende verhaal van. Halen er allemaal mensen bij voor al die discussieprogramma's. Die zijn er heel goed in (wijst op filmpje Pauw en Witteman).

PvdA-stemmer: Vier vijf keer per dag zien we.

PVV-stemmer1: Ze hebben maar één doel: kijkcijfers halen. Dat is het enigste wat van belang is. De inhoud daar gaat het niet om, nee, de kijkcijfers. Zorg dat het lekker rommelt, want dan heb je kijkcijfers. Jawel, maar de mensen, die gaan de dag er op zeggen van 'Heb je dat gehoord met die komkommers het is toch verschrikkelijk'. Nou, en dan is vanuit het niks...

PVV-stemmer2: En dat is dus het sneeuwbaaleffect.

PVV-stemmer1: Maar dan vervolgens wel dat Rusland op een gegeven moment zegt: 'Nou er komt hier geen groenten meer binnen'. En wij zitten hier met veel miljoenen schuld, want we kunnen onze komkommers niet kwijt.

PVV-stemmer2: En dat is met heel veel dingen, (...) ook met het hele politieke gebeuren.

D66-stemmer: Het is natuurlijk hoe de media het brengt (5.7).

De media komen er hier niet goed van af. De EHEC-bacterie, waar het hier over gaat, bleek eerst in komkommers te zitten, toen in taugé en vervolgens weer in komkommers. De schuld van deze miscommunicatie ligt volgens een PVV-stemmer bij de media. Wanneer niet bekend is wat er gebeurt, gaan de media speculeren en dat is volgens PVV-stemmers een verkeerde zaak. De D66-stemmer uit bovenstaand fragment probeert de opmerkingen te nuanceren, maar geeft wel aan dat de media een belangrijke rol spelen in de berichtgeving. Een andere PVV-stemmer vindt dat de media niet doen wat ze moeten doen:

PVV-stemmer: En ik vind echt dat de media en dat zeg ik ook met name naar jou toe (wijst naar onderzoeker). Ik vind echt dat de media in Nederland, of dat het nou gedrukte media is, gesproken media of visuele media ja, een zeer eenzijdig beeld neerzetten van de werkelijkheid. Dat is niet de waarheid. En de mensen worden, vind ik, voor de gek gehouden.

PvdA-stemmer: Ik denk dat de media veel invloed hebben, maar dat woord wat mij dan zo tegen de borst stuit, dat kopvoddentax. Dat heeft niks met de media te maken, dat is gewoon gezegd.

PVV-stemmer: Negen van de tien PVV'ers zijn dat met (...) jou eens.

PvdA-stemmer: Ja dat geloof ik wel.

PVV-stemmer: Dat is denk de issue niet.

PvdA-stemmer: Ja dat heeft niks met de media te maken, dat is gewoon gezegd

PVV-stemmer: Nee, dat wordt natuurlijk vervolgens wel heel erg misbruikt, want overal en in iedere discussie komt dat woord weer voor (2.7).

Het is duidelijk dat de media er van langs krijgen in de focusgroepen. Toch halen de informanten veel van hun informatie uit diezelfde media. Aan de hand van de filmpjes die getoond werden, zijn verschillende meningen geventileerd. Het PVV-campagnefilmje stuit op weerstand bij linkse stemmers. Ze noemen het een promotiefilmje dat flink is aangedikt. Sommige PVV-stemmers erkennen dat het filmje misschien wat overdreven is, maar anderen zeggen dat het de waarheid is en dat we onze ogen moeten openen voor de gevaren van de multiculturele samenleving.

Het tweede fragment, over de jongen die besluit moslim te worden, levert weinig discussie op. Iedereen is het erover eens dat hij dat mag, zolang hij maar niet voor problemen zorgt. De meeste informanten vinden het knap dat hij er voor uit durft te komen, een enkeling denkt dat hij moslim is geworden om een meisje te versieren. Het discussiefragment van Pauw en Witteman zorgt voor verdeling onder de informanten. Een aantal is het eens met Hans Jansen, de PVV-stemmers, en een aantal met Tofik Dibi, de linkse stemmers. Het is niet duidelijk of ze het eens zijn met de betreffende persoon omdat hij hun denkbeelden verwoordt of omdat zij een bepaalde partij stemmen en dus kiezen voor de persoon die daar bij hoort. Een PVV-stemmer verwoordt dat op de volgende manier:

PVV-stemmer: Hier hoor je Tofik Dibi zeggen van 'ik heb mijn eigen beleving van de islam' en je hoort Hans Jansen, de arabist zeggen, vanuit zijn wetenschap, 'Ja maar Tofik Dibi, jij kunt dat vinden omdat je in Nederland woont, want anders is het kop eraf'. En hij zegt dat omdat hij een islamkenner is en ziet wat er ook daadwerkelijk letterlijk staat. En hij weet ook dat al die radicale imams ook vanuit de Arabische landen met elkaar in verbinding staan, ja, zeg het maar, wie heeft er gelijk? Ze hebben allebei op hun manier gelijk (2.13).

Het vermoeden bestaat dat het discussiefragment van Pauw en Witteman voor sommige informanten te zware kost is. De meeste linkse stemmers geloven het allemaal wel en maar een paar PVV-stemmers reageren op de discussie die plaats vindt. Veel informanten praten na het derde fragment over de invloed van de media, omdat discussieprogramma's voor veel mensen nietszeggend zijn en duidelijk maken dat iedereen verschillend over dingen denkt.

De respondenten hebben heel goed in de gaten dat de media belangrijk zijn voor politici en met name voor Geert Wilders om beleidspunten kenbaar te maken. Hij wordt een genie genoemd in zijn gebruik van de media om de 'onwetende' burger naar zich toe te trekken. Naast het feit dat de media belangrijk zijn voor politici, spelen ze ook een belangrijke rol bij de beeldvorming van burgers. Burgers zien bepaalde mediabeelden en halen daaruit wat voor hen belangrijk is. Dat kunnen negatieve of positieve dingen zijn, zolang ze passen in hun beeld van de werkelijkheid. De reacties op de getoonde fragmenten hebben meer gemeen met elkaar dan dat ze onderling verschillen. In de volgende paragrafen worden de fragmenten dan ook niet afzonderlijk behandeld, maar als groep.

4.2 Wat betekent de multiculturele samenleving in Nederland?

De eerste vraag tijdens de focusgroepen luidde: 'Wat vinden jullie van de multiculturele samenleving?' Deze vraag vonden de meeste informanten moeilijk, omdat ze het woord

multiculturele samenleving te breed vonden. Al gauw werden daarom persoonlijke ervaringen, eigen voorbeelden en zelfbedachte definitieën genoemd. Met de vraag werd geprobeerd een discussie aan te wakkeren tussen de informanten. Al snel gingen de gesprekken een kant op waar de deelnemers meer affiniteit mee hadden. De interpretaties over de multiculturele samenleving lopen sterk uiteen. In het volgende fragment zien we dat de informanten geen problemen hebben met de multiculturele samenleving. Wel wordt daarbij aangehaald dat het kleinschalig moet blijven en dat Nederlandse normen en waarden belangrijk zijn:

PVV-stemmer: Als je aan de gemiddelde (...) PVV-er vraagt: 'Ben jij tegen de multiculturele samenleving als het kleinschalig was gebleven', dan denk ik dat negen van de tien, de diehard daargelaten, daar helemaal geen bezwaar tegen hebben gehad.

PvdA-stemmer: Ik vind de multiculturele samenleving een groot goed in principe. Ik vind het mooi dat er veel meer culturen zijn. Ik vind wel dat het eigen gebruik en gewoonte of binnenshuis gehouden moeten worden. Dat wij niet normen en waarden van andere mensen opgedrongen kunnen krijgen. Dat geldt ook niet voor de andere kant.

GroenLinks-stemmer: Ik vind de multiculturele samenleving, ik heb daar geen enkel bezwaar tegen. Het gaat mij om het mens zijn. Als je ieder mens individueel aanschouwt, dan kun je daar mee samenleven (2.1).

Hierboven zijn de informanten het met elkaar eens, dat geldt ook voor onderstaand fragment. Wederom wordt er door linkse stemmers gesproken over culturen die ons leven kunnen verrijken. De PVV-stemmer vindt net als de PvdA-stemmer uit het vorige fragment dat de Nederlandse normen en waarden uitgangspunt moeten zijn. De twee fragmenten lijken daardoor erg op elkaar en de verschillende informanten zijn het met elkaar eens dat de multiculturele samenleving een lastig begrip is.

PvdA-stemmer: Ja, ik kan me voorstellen, dat met de integratie is niet alles helemaal goed gegaan in het verleden, maar toch, ja. Op zich is het wel een verrijking voor onze cultuur ook om samen te leven met andere volkeren, met andere inwoners uit de hele wereld.

PVV-stemmer: Het is een heel lastig begrip, multiculturele samenleving. Ik heb op zich helemaal geen moeite met andere culturen, maar ik vind daarbij heel nadrukkelijk dat het uitgangspunt altijd moet zijn de normen en waarden die we hier hebben opgebouwd he, als Nederland.

SP-stemmer: Ja, wat moet ik zeggen? Ik ben het met de PVV-stemmer eens dat het een containerbegrip is, de multiculturele samenleving, wat versta je daaronder? Dat zou je eigenlijk eerst moeten definiëren. Het is natuurlijk zo dat als je naar de geschiedenis kijkt, Nederland altijd al een land is geweest waar veel beweging was van bevolkingsgroepen (4.1).

Deze twee voorbeelden hebben een aantal standpunten in zich. Als eerste wordt gesuggereerd dat de gemiddelde PVV-stemmer niet tegen de multiculturele samenleving is. Dat wordt onderstreept door de PVV-stemmer in het tweede fragment, die aangeeft geen problemen te hebben met andere culturen. Zowel een PvdA-stemmer als een PVV-stemmer vinden daarbij wel dat de normen en waarden in Nederland gehandhaafd moeten blijven. Aan de andere kant kunnen nieuwe culturen leerzaam zijn en een verrijking voor onze eigen cultuur. Dat wordt vooral genoemd door linkse stemmers, die aangeven dat nieuwe culturen niet altijd alleen maar slechte dingen met zich mee brengen. Uit de groepen blijkt dat informanten het moeilijk vinden om het begrip ‘multiculturele samenleving’ te definiëren:

PVV-stemmer1: Maar weet je wat ik nou zo frappant vond? Het gesprek begint over de multiculturele samenleving en we belanden automatisch bij de islam, terwijl, wat is nou. Daarom gaf ik ook in mijn eerste zin aan wat wordt er nou mee bedoeld? Als we het hebben, ik hou van Italiaans eten en ik ga graag naar de Indonesiër, dat is toch ook multicultureel?

PvdA-stemmer: Tuurlijk.

SP-stemmer: De Chinees, ja tuurlijk is dat multicultureel.

PVV-stemmer1: Maar ik word er wel altijd op afgekeken. Ik krijg gewoon zelfs gewoon mailtjes in mijn mailbox, ja jij als tegenstander van de multiculturele samenleving, kom op zeg (4.3).

De PVV-stemmer is geïrriteerd omdat ze wordt afgeschilderd als tegenstander van de multiculturele samenleving, vanwege haar stem op de PVV. Het probleem zit in de definitie van het begrip en de manier waarop Geert Wilders zijn definitie uitdraagt in het filmpje van de PVV. In dat filmpje ligt de nadruk op moslims en de islam, maar de informanten vinden dat de multiculturele samenleving meer is dan alleen de islam. Na het PVV-filmpje wordt ook gediscussieerd over de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van meningsuiting. Dat zijn rechten in Nederland en die moeten gehandhaafd blijven. Door de komst van andere culturen kunnen die vrijheden in gevaar komen, wordt beweerd door de informanten. Naar aanleiding van het derde filmpje, uit Pauw en Witteman, ontstaat er in groep vier de volgende discussie:

PVV-stemmer 1: Ja ik bedoel, wij moeten dus verdedigen om te zorgen dat wij niet naar zo'n situatie gaan waarbij je...

PVV-stemmer 2: Ja ik vind het ook wrang dat die Tofik Dibi zogenaamd kritiek op de islam levert, maar dan vraag ik me wel af waarom hij op de Dam gaat rondlopen met een bord van 'Geert Wilders een gevaar is voor de samenleving', dat kan ik dan niet rijmen. Snap je? Dat vind ik de dubbele tong van Tofik Dibi.

SP-stemmer: Dat mag hij wel vinden.

PVV-stemmer 2: Dat mag hij vinden, maar hij heeft zogenaamd kritiek op de islam, heeft Geert Wilders dus ook, maar dan is Geert Wilders dus kennelijk toch een gevaar. Dus kennelijk heeft hij toch een beetje moeite met de vrijheid van meningsuiting.
SP-stemmer: Misschien kan ik daar wel, Wilders mag roepen wat hij vindt, maar vrijheid van meningsuiting houdt ook in dat ik het daar niet mee eens hoeft te zijn (4.10).

De vrijheid van meningsuiting is al lang een punt van discussie in het publieke en politieke debat en dat is in deze focusgroep niet anders. Hoewel Wilders alles mag zeggen wat hij vindt en denkt, is ook de vrijheid van godsdienst een groot recht in Nederland. Sommige informanten vinden dan ook dat die twee moeilijk verenigbaar zijn. Wilders heeft vooral problemen met de islam en de allochtonen die niet integreren. Daar wordt in de focusgroepen ook veel over gesproken. In sommige groepen gaat het er heftiger aan toe dan in andere. De PVV-stemmer doet in het volgende fragment een uitspraak die voor de PvdA-stemmer duidelijk te ver gaat:

PVV-stemmer: Nee ja ho, Nederland is voor Nederland.
PvdA-stemmer: Nederland is voor Nederland, dat vind ik ook niet meer kunnen hoor.
PVV-stemmer: Jawel (1.14).

Over de multiculturele samenleving bestaan overeenkomsten en verschillen tussen PVV-stemmers en linkse stemmers. Een algemene opinie onder linkse stemmers is dat nieuwe culturen leerzaam en een verrijking kunnen zijn. PVV-stemmers hebben iets meer moeite met het woord multiculturele samenleving. Dat woord geeft al aan dat er verschillen zijn, die er volgens PVV-stemmers juist niet mogen zijn. Sommige PVV-stemmers richten zich snel op de islam, waarschijnlijk omdat de PVV dat ook doet. Een belangrijke overeenkomst tussen de verschillende informanten is dat iedereen vindt dat nieuwe culturen niet ten koste moeten gaan van de Nederlandse normen en waarden. Onder die Nederlandse normen en waarden verstaan de informanten in ieder geval de vrijheid van meningsuiting. Een andere overeenkomst gaat over het begrip 'multiculturele samenleving'. Iedereen vindt het moeilijk uit te leggen wat de multiculturele samenleving precies inhoudt. Wel zit er een klein verschil in de mening over het begrip multiculturele samenleving. PVV-stemmers vinden het geen probleem als het ook gaat over de Chinees en het Italiaanse restaurant of wanneer het kleinschalig was gebleven. Linkse stemmers hebben er nauwelijks problemen mee, wat men ook onder de multiculturele samenleving verstaat. Deze verschillen lijken kleiner dan meestal aangenomen worden.

4.3 Immigratie en integratie

In de vorige paragraaf werd het kort al genoemd door een informant: *‘met de integratie is niet alles helemaal goed gegaan in het verleden’* (PvdA-stemmer). Het feit dat deze uitspraak wordt gedaan door een linkse stemmer, toont aan dat niet alleen PVV-stemmers ontevreden zijn over het verloop van de integratie en immigratie van allochtonen. De informanten zijn allemaal wat ouder en kunnen terug blikken op het verleden. Dat wordt dan ook gedaan.

PvdA-stemmer: Maar ik denk ook, de integratie twintig of dertig jaar geleden, is niet goed aangepakt he. Van toen moest er een, ze moeten harder, nee, niet harder, duidelijker.

SP-stemmer: Nee, men had verwacht, die mensen willen terug en er zijn heel veel Turken die gewoon hier weg willen en sommigen zijn goed geslaagd en die beginnen daar iets. Marokkanen die dat doen, daar is wel wat beweging, maar een heel groot deel van die groep is hier gebleven en hun (...) kinderen die zijn hier en dat, ja. Dat is een misrekening, maar het is wel een probleem waar je wat aan moet doen.

PVV-stemmer: Ja, nee, maar goed, je hoort ook heel vaak van dat ze toch dan eigenlijk zeiden ‘ja jullie samenleving die deugt niet en dit en dat’, dan denk ik ja, als je voor deze samenleving kiest, dan doe je dan vanuit een overtuiging en anders moet je er niet voor kiezen en dan moet je ook je consequenties daaruit trekken. Ga dan ergens anders wonen als deze samenleving...(4.4)

In bovenstaande discussie wordt naar verklaringen gezocht waarom de integratie van allochtonen niet is gelukt. ‘Ze’ hadden vroeger duidelijker moeten zijn, het was een misrekening dat die mensen bleven en de allochtonen willen zich niet in onze samenleving aanpassen. De drie informanten zijn het met elkaar eens dat de mislukte integratie een probleem is, dat voorkomen had kunnen worden door eerder en duidelijker optreden van de politiek. Dat wordt ook in een andere groep gemeld:

PvdA-stemmer1: Kijk, de softe aanpak zoals die in de jaren zestig en zeventig gebruikelijk was, die heeft blijkbaar ook niet geholpen, want anders zaten we nou niet met deze situatie he. Maar er is nog een heel groot verschil tussen de softe aanpak en tussen de hele strenge aanpak, die Wilders voor staat. Daar zit volgens mij nog wel iets tussen en wat dan de goede manier is, vraag het niet aan men, want als ik het wist dan zat ik daar.

PVV-stemmer: De tijd van die softe middelmatige aanpak ook niet geholpen heeft, dat zeggen ze zelf ook. Stond pas ook weer in de krant, de integratie is eigenlijk mislukt.

PvdA-stemmer1: Nee, maar dat is ook gebleken, dat dat ook niet gewerkt heeft, he dat hoeven we ook niet (1.6).

Ook hier zijn de twee kampen het met elkaar eens dat de politiek vroeger fouten heeft gemaakt. Dat komt in andere groepen ook terug en is een duidelijke overeenkomst tussen linkse stemmers en PVV-stemmers. Er wordt gepraat over arbeidsmigratie, want dat was de eerste groep allochtonen die we vanaf de jaren zestig in Nederland zagen. Linkse stemmers

geven aan dat wij zelf gastarbeiders hebben gehaald, dus dat het onze ‘eigen schuld’ is dat we nu een diverse samenleving hebben. PVV-stemmers leggen meer de nadruk op het niet willen integreren van die gastarbeiders en de gezinshereniging.

Waarop de linkse stemmers en PVV-stemmers wel verschillen van mening, is de mate van integratie door allochtonen. Linkse stemmers zijn geneigd het op te nemen voor de allochtonen die wel succes behalen in de samenleving. PVV-stemmers daarentegen leggen meer de nadruk op zaken die fout gaan met betrekking tot allochtonen.

PVV-stemmer: We hebben Somalische burens gehad die twee keer inderdaad naar zo'n cursus gaan en het dan wel best vinden. En daar wordt verder ook niks aan gedaan. Daar staat (...) niemand die dan zegt van 'Hé hallo als jullie hier erbij willen gaan horen zul je dit moeten gaan doen, moet je de taal spreken, moet je in ieder geval weten hoe dat het hier in dit land gaat'. Ja en dat is heel moeilijk.

PvdA-stemmer: Maar de mensen die ik ken, die spreken behoorlijk of die zijn erbij die spreken perfect Nederlands, hebben een baan, zijn alweer, hoe heet het apothekersassistente geworden, doen het echt heel goed. Maar een zus daarvan, dat lukt ook niet. En waar komt het nou van? Omdat ze zelf haar best niet gedaan heeft om de taal te leren, want het is altijd nog heel erg gebrekkig bij der en dan mag ik eigenlijk niet zeggen, ze doet haar best niet.

D66-stemmer: Ja, en de een zal het ook makkelijker kunnen leren.

PvdA-stemmer: En de één zal het makkelijker oppikken.

D66-stemmer: Maar ik vind wel dat wanneer ze naar Nederland toe komen, (...) dat ze wel hun best moeten doen om het Nederlands te leren en zich aan te passen en niet andersom natuurlijk. Maar wij moeten ook wel open staan om die mensen te ontvangen. Ja en ze te helpen erbij (5.1).

Het voorbeeld van de PVV-stemmer is negatief, terwijl de PvdA-stemmer een positief en negatief voorbeeld noemt. Beide informanten geven persoonlijke voorbeelden uit de eigen omgeving. Ze wonen niet ver van elkaar vandaan, maar noemen toch verschillende dingen. De vraag is waarom ze deze voorbeelden aanhalen en of dat er mee te maken heeft dat ze op een verschillende partij stemmen. Je hebt te maken met individuen die hun eigen mening hebben over voorbeelden uit de media, maar ook over gebeurtenissen uit de eigen omgeving.

Zoals al gezegd wordt, is het integratiedebat erg moeilijk. Hier wordt ook gesproken over individuen die zich wel of niet aanpassen aan de Nederlandse samenleving. Dat maakt al duidelijk dat het moeilijk is om alle immigranten over één kam te scheren, hoewel dat wel regelmatig gedaan wordt. Het volgende voorbeeld is al een stuk negatiever:

SP-stemmer: Er zijn heel veel mensen die heel erg goed hun best doen en daar niet in gewaardeerd worden, vind ik. Maar er zijn ook heel erg veel mensen die niet goed hun best doen en ja, die moet je er proberen bij te trekken.

PVV-stemmer1: Als ze zich niet aanpassen, dan gaan mijn haren rechtop staan en alleen om het feit als wij vroeger. Wij hebben ook een tijd gehad dat wij graag wilden gaan

emigreren en toen werd er eisen gesteld dat je vloeiend Engels moest spreken of Frans. Je moest geld meenemen en nou schuift het helemaal andersom. Nou mag in een keer alles. Heel veel mensen doen geen moeite om zich aan te passen en daar heb ik dikwijls wel erg veel last van ja.

PVV-stemmer2: Het steekt zich regelmatig de kop op, kijk ik heb helemaal niks tegen rassen, maar de mensen moeten zich hier aanpassen en ik maak heel vaak mee dat ze dat niet doen. Of ze willen zich niet aanpassen (3.1).

Waar in het vorige fragment alleen gesproken werd over de Somalische burens die zich niet wilden aanpassen, wordt hier al gesproken over ‘heel veel’ en ‘heel vaak’. De tweede PVV-stemmer noemt hierna nog een voorbeeld over Afrikaanse kinderen die altijd te laat op school komen. Hij illustreert zijn algemene opvatting met een eigen voorbeeld, wat zijn opvatting sterker maakt. PVV-stemmers spreken over het niet willen aanpassen van allochtonen, linkse stemmers proberen dat beeld bij te stellen door ook de positieve verhalen te noemen. Wat opvalt is dat er weinig voorbeelden verteld worden over allochtonen die wel goed ingeburgerd zijn. Of zij vallen niet op, omdat ze geïntegreerd zijn, of deze informanten krijgen voornamelijk negatieve verhalen te horen of te zien. Een andere verklaring kan zijn dat de setting waarin de focusgroep plaats vindt mensen niet uitnodigt om de succesverhalen te vertellen.

Alle informanten zijn van mening dat de integratie vroeger beter had moeten verlopen. Waar de PVV-stemmers vervolgens stellen dat de integratie is mislukt, nuanceren linkse stemmers dat met voorbeelden waarbij het wel is gelukt. Een aantal PVV-stemmers noemen negatieve eigen voorbeelden, wat hun argument sterker lijkt te maken. Linkse stemmers proberen dat bij te sturen met positieve voorbeelden, maar die komen nauwelijks uit de eigen omgeving. Zelf hebben ze ook kritiek geuit op de integratie van allochtonen, dus het is lastig voor de linkse stemmers om een goed tegenargument te formuleren. De informanten vinden allemaal dat immigranten de Nederlandse taal moeten leren en zich aan moeten passen aan Nederlandse normen en waarden, zoals al gesteld in de vorige paragraaf. Er zit wel een verschil in de manier waarop de PVV-stemmers en linkse stemmers dat willen doen. PVV-stemmers willen mensen die niet integreren wegsturen, terwijl linkse stemmers ze graag nog een tweede kans geven.

4.4 Allochtonen en criminaliteit

Het gaat in de focusgroepen veel over problemen en criminaliteit waarbij allochtonen betrokken zijn. PVV-stemmers hebben het voornamelijk over de problemen met allochtone, vaak Marokkaanse, jongeren. Wanneer PVV-stemmers het hebben over de problemen met

allochtonen, voelen linkse stemmers de behoefte om die uitspraken te neutraliseren door ook problemen met autochtone Nederlanders aan te halen:

PVV-stemmer1: Van de week was het weer bingo allemaal he. Iedere keer als er een allochtoon elftal komt.

PvdA-stemmer1: Ja, maar ook de blanke ouders zitten dingen te roepen neffe het veld. Dat ze onderhand eens een stokske voor gaan steken dat het niet kan.

PVV-stemmer1: Dat ben ik ook met jou eens, maar dat is het roepen dan, maar iedere keer die ruzie op het veld, altijd hetzelfde. En (...) wij mogen niks roepen.

PvdA-stemmer2: Maar dat is maar een klein gedeelte he. Er zijn natuurlijk ook heel veel buitenlandse clubs die wel met plezier bij een of andere club spelen die ook gene grote mond hebben. Ik heb zaterdag ook weer een wedstrijd gezien dat ik denk... (1.6).

Het gaat hier over voetbal, een populair gespreksonderwerp. Drie van de vier informanten uit de eerste groep kennen elkaar via de voetbalclub, één daarvan is scheidsrechter. Hij heeft ooit een zeer negatieve ervaring gehad met een allochtone speler, waarna hij is gestopt met fluiten. Hij heeft daarna een hekel gekregen aan buitenlandse spelers. De linkse stemmers proberen de generalisatie van de PVV-stemmer af te zwakken door enerzijds de problemen ook bij autochtonen te leggen en anderzijds door aan te geven dat het maar een kleine groep allochtonen is. Als laatste probeert een PvdA-stemmer een eigen voorbeeld te noemen om het argument ‘het is maar een kleine groep’ sterker te maken.

Hoewel bovenstaand voorbeeld uit de eigen omgeving gehaald wordt, komen de meeste opmerkingen overduidelijk uit de media. PVV-stemmers verwijzen naar berichten in de krant, het programma Opsporing Verzocht en de criminaliteitscijfers. Deze argumenten worden gebruikt om de problemen met allochtonen aan te duiden, maar komen niet uit de eigen omgeving. De media speelt een belangrijke rol in de beeldvorming, volgens een GroenLinks-stemmer.

PVV-stemmer: Als je kijkt in de krant en ik denk niet dat we die discussie op moeten, maar iedere week staan er wel tig berichten in de krant over problemen.

GroenLinks-stemmer: Ja, maar laten we even wel wezen he. In Alphen (aan de Rijn, KvH) schiet een of andere malloot de hele wereld plat en helaas is dat (...) geen Marokkaanse kutjong en dus is het, ik weet niet. Ik hoor daar helemaal niks meer over (2.14)

Het voorbeeld uit Alphen aan de Rijn is recent, maar krijgt volgens de GroenLinks-stemmer te weinig aandacht omdat het niet gaat over een Marokkaanse dader. Als het over problemen met allochtonen gaat, worden vaak Marokkaanse jongeren bedoeld. Waarom deze groep zo frequent genoemd wordt in de focusgroepen, is niet helemaal duidelijk. Ze halen de

voorbeelden over de Marokkaanse jongeren voornamelijk uit de media, want geen van de informanten heeft op regelmatige basis contact met allochtonen in het algemeen of Marokkanen in het bijzonder. Veel Marokkaanse jongeren zijn in Nederland geboren en een PVV-stemmer snapt niet dat zij zich zo gedragen in het land waar ze opgegroeid zijn:

PVV-stemmer: Ja dan denk ik dat wij als Nederlanders heel, zich heel makkelijk aanpassen overall, maar dat er hier veel mensen zijn, die zich absoluut niet aan willen passen. Altijd een beetje dwars willen gaan liggen, niet iedereen hoor, ik wil niet zeggen iedereen. Ook vooral jonge, wat ik niet begrijp, die hier dan toch geboren zijn en dan ook nog zo tekeer gaan. Dan denk ik ja waar ben jij mee bezig? Wees blij dat je hier geboren bent, dat je zo veel vrijheid hebt en ga er dan niet liggen te rotzooien (3.1).

Helaas volgde op deze uitspraak geen discussie. De andere PVV-stemmer uit de groep ging door op mijn vraag over de multiculturele samenleving. Uit de uitspraak van de PVV-stemmer blijkt veel frustratie ten aanzien van de probleemjongeren. Ook hier heeft de informant geen direct contact met de jongeren, dus het argument zal ergens anders vandaan moeten komen.

Het laatste voorbeeld komt weer uit de eerste groep, waar criminaliteit onder allochtonen hoog op de agenda stond. Ook in dit voorbeeld wordt een uitspraak van een PVV-stemmer weer afgezwakt door een linkse stemmer.

PVV-stemmer1: Over vijf jaar misschien met tien of vijftien procent meer criminaliteit van die mannen, maar dat komt. Ge ziet het ook op televisie he, van die hele kleine Marokkaantjes van een jaar of zeven acht, dat het wordt gefilmd, staan ze zo (laat een middelvinger zien) en ze staan al te schelden. Dat zijn ook allemaal van die potentiële criminelen.

PvdA-stemmer: Ja, maar dat kan ik in Alphen ook, gewoon blanke kinderen kan ik in Alphen ook gewoon een paar aanwijzen.

PVV-stemmer2: Jawel.

PVV-stemmer1: Ja, maar verhoudingsgewijs.

PVV-stemmer2: Ja, verhoudingsgewijs op de bevolking. Ik weet niet of gullie wel eens Opsporing Verzocht kijkt ofzo, dan zit negenennegentig procent (...) is donkergetint zeggen ze dan (1.5).

Je merkt dat de twee PVV-stemmers voelen dat de PvdA-stemmer een punt heeft wanneer ze praat over de blanke kinderen die voor problemen zorgen in het eigen dorp. Waarschijnlijk kennen de twee PVV-stemmers ook voorbeelden uit de eigen omgeving en durven ze er niet fel tegen in te gaan. Vandaar dat PVV-stemmer2 probeert via een voorbeeld uit de media alsnog zijn punt te maken.

Alle informanten zijn het met elkaar eens dat de problemen opgelost moeten worden. Dat geldt voor allochtonen, maar ook voor autochtonen. De manier waarop de problemen aangepakt moeten worden, is echter verschillend. Er worden een paar drastische oplossingen genoemd, vooral in de eerste groep. Onderstaand voorbeeld volgt op het discussiefragment hierboven.

PVV-stemmer: Moeten gewoon harder aanpakken, ze pakken en niet meteen na twee weken loslaten. Nee, vier, vijf maanden vastzetten en dan in de polder, grond laten spaaïen (...). De blijven zo op dr handen. Van 's morgens zes tot 's avonds zes, zo'n strafkampen, zo wittewel. Dat wilde Lubbers al (...), want kijk als ze een beetje mogen biljarten en televisie mogen kijken. Die mannen, die denken van, na vier weken biljarten en televisie kijken, mogen we toch weer lekker dr uit. Ze moeten ze godverdomme laten werken he, blijven op de handen, dan komen ze geen twee keer terug hoor.

PvdA-stemmer1: Ja, ik weet niet of dat de oplossing is maar.

PvdA-stemmer2: Dat zal de oplossing niet zijn en ze zullen nooit mee allemaal samen overeenkomen hoe het moet (1.5).

De linkse stemmers zien de strafkampmaatregel niet als oplossing voor de criminaliteitsproblemen. Ze zien allemaal in dat de politiek met oplossingen moet komen, maar ook daar zitten problemen. De derde informant concludeert dat 'ze' (de politieke partijen) nooit overeen zullen komen en dat er wellicht dus nooit een oplossing komt voor de criminaliteitsproblemen.

Er worden veel problemen genoemd met betrekking tot allochtonen. Marokkaanse jongeren halen rotzooi uit, terwijl ze hier zijn geboren. Op het voetbalveld ontstaan de problemen met allochtone teams en bij Opsporing Verzocht zie je alleen maar licht- of donkergetinte mannen die een crimineel feit hebben gepleegd. Dat is de algemene opinie onder PVV-stemmers. Linkse stemmers brengen daar tegenin dat ook autochtonen voor problemen zorgen en dat het altijd maar een kleine groep allochtonen is die de problemen veroorzaakt. Dat houdt in dat de linkse stemmers het probleem wel erkennen. Over het oplossen van de criminaliteit verschillen de meningen echter tussen PVV-stemmers en linkse stemmers. Wilders is voor hardere straffen, die ook genoemd worden door PVV-stemmers. Linkse stemmers willen met de probleemgroepen praten, zoals Job Cohen dat ook graag ziet.

4.5 Andere problemen met allochtonen

Naast de criminaliteitsproblemen worden er door de informanten nog vele andere problemen genoemd die veroorzaakt zouden worden door allochtonen. Omdat ze niet integreren, spreken ze niet goed Nederlands, waardoor communiceren moeilijk is. Ze hebben ook een andere

cultuur, die soms niet te verenigen is met de Nederlandse normen en waarden. Dit zijn algemene opvattingen die genoemd worden in de focusgroepen. Toch worden er ook specifieke voorbeelden gegeven. Een voorbeeld dat meerdere keren terug komt, gaat over de arbeidsmigratie van Polen, Roemenen en Bulgaren. Niet alleen Marokkanen zorgen voor problemen in Nederland, maar ook Oost-Europese immigratie wordt afgekeurd door de PVV-stemmers. Linkse stemmers geven dan aan dat wij die arbeiders nodig hebben om het werk te doen dat de Nederlander niet wil doen.

PvdA-stemmer1: Dat is het vakblad van de boeren. Daar staat iedere week een verhaal in van kassen die Polen hebben, nou dan heb ik nog niks gelezen dat negatief is, dat is allemaal positief.

PVV-stemmer1: Het zijn harde werkers.

PvdA-stemmer1: Zij zei, als we ze niet hebben, dan moet ik sluiten, want Nederlanders willen het niet.

PvdA-stemmer2: Het zijn harde werkers en dan is het natuurlijk, kijk, van die mensen dat weet je, die komen hier geld verdienen en die gaan terug. Want die zullen dr eigen hier niet gaan vestigen.

PVV-stemmer2: Nee maar dat is t m nou net, de meeste willen dat nu allemaal wel doen, die Polen he, net als in Limburg, die gaan allemaal blijven daar.

PvdA-stemmer2: Ja.

PVV-stemmer2: Dan krijgde gij die, dat staat in de krant ook. Hedde gij de Roemeense methode, inbreken, de Bulgaarse methode, inbreken. Dat is toch niet te filmen, ze komen allemaal hier naartoe.

PvdA-stemmer2: Maar ja, die zijn ook niet allemaal slecht he. Die zijn ook niet allemaal slecht (1.10).

Dit eerste fragment kent twee kampen: een PVV-kamp tegen de immigratie van Oost-Europeanen en het linkse kamp, die dat prima vinden. De linkse stemmers geven aan dat de Poolse werknemers nodig zijn in de kassen, omdat de Nederlanders het niet willen doen. De PVV-stemmers zien daar meteen gevaren in, omdat Bulgaren en Roemenen volgens hun geen goed imago hebben, terwijl PvdA-stemmer2 het heeft over de Poolse arbeiders. Hieruit blijkt dat de informanten langs elkaar heen praten, want ze hebben het niet over dezelfde groep mensen. Dat gebeurt vaker tijdens de focusgroepen. Iedereen wil zijn eigen verhaal vertellen. Waarschijnlijk vinden de informanten het belangrijk hun eigen mening te laten horen en gaat dat ten koste van het luisteren naar anderen.

Een ander voorbeeld over de arbeidsmigratie komt uit groep vier. Ook daar wordt gesproken over de teruggang van de buitenlandse werknemers naar hun eigen land. Dat bleek een misvatting van de Nederlandse regering, wat door beide deelnemers aan de discussie erkend wordt. Zij zijn het met elkaar eens, in tegenstelling tot de informanten uit de vorige discussie.

GroenLinks-stemmer: Of de aardbeien, want ja, zolang die mensen uit Polen of weet ik veel waar vandaan het allemaal willen doen. Dan vinden wij het goed, maar daarna moeten ze ook ffie (maakt een weggaan gebaar), wegwezen. Volgens mij zijn heel veel mensen in de tijd naar Nederland, naar Duitsland (...) gehaald ja, omdat ze ons moesten helpen.

PVV-stemmer: Ja, de bedoeling was dat ze terug zouden gaan, maar vervolgens is de gezinshereniging ingevoerd.

GroenLinks-stemmer: Maar wat je dus hebt is dat je gewoon om economische redenen bepaalde acties onderneemt en dan vervolgens dat niet netjes afhandelt, gewoon dus niet netjes afhandelt.

PVV-stemmer: Je zegt ook, hier heeft Nederlandse staat dus duidelijk gefaald.

GroenLinks-stemmer: Ja, dat denk ik dus wel ja.

PVV-stemmer: Ik denk het ook, dat ben ik met je eens (2.4).

Het probleem is volgens de informanten niet alleen de arbeidsmigratie, maar ook het geld dat naar het thuisland gesluisd wordt. Het geld dat allochtonen ontvangen, gaat volgens de informanten naar het buitenland, terwijl wij in Nederland het geld goed kunnen gebruiken:

PVV-stemmer1: En precies hetzelfde, da geld da naar het buitenland gaat, kinderbijslag en heel die miljarden, alles, wat altijd hier voor de zorg, voor de ouderen. Die hebben hier helemaal niks, van die oude mensen.

PvdA-stemmer: Maar dan roep ik weer, ja da doen wij zelf, want de wet zit zo in mekaar.

PVV-stemmer1: Ja, dat weet ik wel.

PvdA-stemmer: Ja, de mensen die.

PVV-stemmer2: Ja, maar de wet is er om ontdoken te worden he. Dat blijkt wel, als ze zo naar Marokko gaan, komt de helft terug van, die hebben helemaal geen kinderen of dit.

PvdA-stemmer: Ja, maar er zijn ook genoeg mensen die zitten in de AOW of in de WAO die niks mankeren dus onze wet zit verkeerd in mekaar (1.8).

Alle informanten zijn van mening dat er meer geld naar de (ouderen)zorg moet gaan en sommigen vinden dat het geld dan maar niet naar allochtonen moet gaan. De multiculturele samenleving kost te veel geld vinden de meeste PVV-stemmers. Linkse stemmers geven aan dat wij zelf de allochtonen hebben binnengehaald, omdat Nederlanders bepaald soort werk niet wilden doen. Dat erkennen PVV-stemmers, maar zij vinden dat de staat door de invoering van de gezinshereniging fouten heeft gemaakt. Daardoor bleven de allochtonen hier wonen en konden ze hun gang gaan. Linkse stemmers erkennen dat de wet dan fout in elkaar zit, maar dat de allochtonen zelf daar niks aan kunnen doen.

Tot nu toe worden er voornamelijk problemen met allochtonen genoemd, soms specifiek de Marokkaanse jongeren, maar het gaat nog niet over de islam. Daar wordt echter veel over gesproken in de focusgroepen en de volgende drie paragrafen behandelen de verschillende problemen die er volgens de informanten zijn met de islam.

4.6 Moslimvrouwen worden onderdrukt

In de focusgroepen bespreken de informanten verschillende problemen met de islam. Een van die problemen is de onderdrukking van de vrouw in het islamitische geloof. Het voorbeeld dat daarbij het meest voor de hand ligt en dus ook als eerste wordt genoemd, is de hoofddoek. De meeste informanten, ook PVV-stemmers, vinden de hoofddoek geen probleem. Een aantal mensen, zowel PVV-stemmers als linkse stemmers, geeft aan dat vroeger ook de paters, zusters en oma's een hoofddoek droegen. Zij vinden dat daarom moslimvrouwen diezelfde rechten hebben. Er wordt geconcludeerd dat de islam achterloopt bij het katholicisme, dus dat ook de hoofddoek misschien wel over gaat. Twee informanten geven aan dat de discussie over hoofddoekjes niet aangeeft waar het over gaat, zij vinden dat er te veel commotie over de hoofddoek bestaat.

SP-stemmer: Maar heel die discussie over hoofddoekjes, dat vind ik ja. Dat geeft helemaal niet aan waar het over gaat, of zoiets dergelijks.

PVV-stemmer: Het hoofddoekje heb ik niks op tegen. Mijn zusjes droegen vroeger ook een hoofddoek in de kerk (3.1 en 3.2).

In dit geval zijn de informanten het eens wat de hoofddoek betreft. Zowel de PVV-stemmer als de SP-stemmer hebben geen problemen met het hoofddoekje. In focusgroep vier ontstaat er wel een discussie over het hoofddoekje. De twee PVV-stemmers zijn het met elkaar eens dat de hoofddoek een vorm van onderdrukking is, de SP-stemmer en de PvdA-stemmer zijn het daar niet mee eens.

PVV-stemmer1: Ja, maar nou noem je bijvoorbeeld het voorbeeld van hoofddoeken van derde generatie. Ik vind een hoofddoek niet leuk. Ik vind het een vorm van onderdrukking en dat vind ik jammer.

SP-stemmer: Nee, dat vind ik niet.

PVV-stemmer2: Ik vind het ook.

PvdA-stemmer: Maar een hoofddoek als uiting van het geloof. Ja, wat is dan het verschil met paters en zusters? (4.3).

Er bestaan verschillen in mening over het hoofddoekje. De PVV-stemmers zijn verdeeld, de linkse stemmers vinden het niet zo'n probleem. Ook hier wordt weer het voorbeeld van de paters en zusters aangehaald in vergelijking met de islamitische hoofddoek. De PVV-stemmers die tegen het hoofddoekje zijn, hebben het niet over 'de lap stof an sich', maar over de onderdrukking waar de hoofddoek symbool voor zou staan. Daar is niet iedereen het mee

eens. Er wordt gesuggereerd dat sommige meiden mooie hoofddoeken dragen omdat ze dat zelf willen.

De boerka daarentegen roept in elke groep weerstand op en dat geldt voor zowel de PVV-stemmers als de linkse stemmers. Een veelgehoord argument is dat vrouwen zich moeten verschuilen achter de boerka. De informanten vinden dan ook dat de boerka niet in Nederland thuis hoort. Het is een vernedering voor de vrouw en immigranten moeten zich aanpassen aan de Nederlandse kledingstijl, volgens de informanten.

PVV-stemmer: Ook de rest, ik vind ook die boerka's en alles, dat is allemaal voor mij taboe.

PvdA-stemmer: Die boerka's hoeft van men ook niet. Wij moeten ginderwijd ons eigen ook aanpassen aan de kleren die ze dragen, dat moeten ze hier ook maar doen (1.1).

Alle respondenten zijn het er over eens dat de boerka in Nederland te ver gaat en dat moslima's niet gedwongen mogen worden om gezichtsverhullende kleding te dragen. Dat hangt nauw samen met de onderdrukking van de vrouw die ook in een aantal groepen terugkomt.

Hoewel er verschillende vrouwen deelnemen aan het onderzoek, zijn het voornamelijk mannen die het thema onderdrukte vrouwen ter sprake brengen. Dat is redelijk opvallend, omdat je zou kunnen verwachten dat vrouwen hier sterker tegen in opstand komen. Een ander kenmerk is dat het overgrote deel van de uitspraken over onderdrukte vrouwen komt van PVV-stemmers. De respondenten zijn het er allemaal over eens dat het een slechte zaak is dat vrouwen binnen de islam onderdrukt zouden worden. Één linkse stemmer heeft zijn hoop gevestigd op de emancipatie van de moslima, wat beaamd wordt door de aanwezige PVV-stemmer. Daarnaast worden bij dit thema voorbeelden genoemd, zowel uit de eigen omgeving als uit de media.

PVV-stemmer: Je weet toch wat er allemaal gebeurt, meisjes die bij wijze van spreken, te laat hun, of hun boerka vergeten op te doen, worden beschuldigd van overspel en worden doodgegooid met stenen (4.13).

Dit eerste voorbeeld wordt duidelijk uit de media gehaald, aangezien de respondent geen echte steniging heeft gezien. Hij is erg duidelijk met zijn verhaal en uit zijn uitspraak blijkt dat hij er van overtuigd is dat het zo gaat. Hij geeft eerder al aan dat hij veel heeft gelezen over de islam, dit voorbeeld zal waarschijnlijk ook uit één van zijn boeken gehaald zijn.

PVV-stemmer1: Ik mag niet van m'n achterbuurman niet eens de deur uit. Want die zegt tegen mij gewoon 'jij vrouw naar binnen ga man halen'.

PvdA-stemmer: Wonen hier?

PVV-stemmer1: Ja, hier achter woont een Irakees of Iranees gezin

PVV-stemmer2: Vrouw is minderwaardig, daar spreekt ie gewoon niet mee.

PVV-stemmer1: En die zegt gewoon tegen mij 'jij vrouw jij gaat naar binnen'. Pardon, wat zeg je? 'jij hebt man?' Ja ik heb een man. 'Ga halen'. Nou dat denk ik niet, je kan het nu met mij doen en anders hou je je kop maar dicht en nou opsouten (5.10).

De vrouw uit het tweede voorbeeld spreekt over haar Somalische achterbuurman en haalt een voorbeeld uit het dagelijks leven aan. Ze vindt het niet kunnen dat haar buurman zo met haar omgaat, want we zijn in 'het vrijdenkende Nederland'. De manier waarop ze dit uit, getuigt van flink wat frustratie, het zit haar hoog dat haar achterbuurman haar niet respecteert als vrouw. Beide respondenten uit deze voorbeelden stemmen op de PVV, maar halen hun voorbeelden ergens anders vandaan.

Het grootste probleem van de islam is de onderdrukking van vrouwen, vinden PVV-stemmers. De hoofddoek kan in sommige gevallen nog wel, maar de boerka is taboe. Dat vinden ook de linkse stemmers, de boerka staat voor onderdrukking. Een hoofddoek wordt ook gedragen door paters en zusters, dus dat mogen moslims ook. Dat vrouwen gestenigd worden als ze hun boerka niet op hebben, zit een PVV-stemmer erg hoog, maar verder wordt daar weinig over gesproken. De islam is voor veel mensen onbekend terrein, waardoor ze alleen de dingen weten die in de media komen.

4.7 De islam en moskeeën horen niet in Nederland

In alle focusgroepen is gesproken over normen en waarden. Volgens velen, voornamelijk PVV-stemmers, strookt de islamcultuur niet met de Nederlandse normen en waarden. Toch noemen ook linkse stemmers voorbeelden waarbij de Nederlandse normen en waarden niet gehanteerd worden. Wat precies de normen en waarden zijn, wordt niet heel duidelijk. Één persoon noemt een eigen voorbeeld over een vrouw die bij een stoplicht wegkeek, omdat ze geen mannen aan mocht kijken. Hij zegt 'wegkijken past niet in onze samenleving'. Vooral in groep twee en groep vier zijn de PVV-stemmers fel als het gaat over onze normen en waarden.

PvdA-stemmer: Ik vind het niet kloppen als er schilderijen of exposities weggehaald moeten worden omdat het aanstootgevend voor moslims zouden kunnen zijn. Dan heb ik iets van. Dat is zeg maar een waarde van ons land. Dat hebben wij bereikt, door de generaties heen. Daar hoeven wij niet aan toe te geven. Dat is mijn mening.

PVV-stemmer: Ik vind dat wij hier als gastheer mogen verlangen van onze gast dat hij zich aanpast aan de zeden, gewoonten, normen en waarden van het land waarin hij is komen wonen en niet andersom.

GroenLinks-stemmer: Volgens mij hebben wij gewoon een grondwet en daar hoort iedereen zich aan te houden, ik bedoel, en dat is vrijheid van religie en daar hoort iedereen zich ook aan te houden (2.2).

In dit fragment zijn de PvdA-stemmer en PVV-stemmer het met elkaar eens. De PvdA-stemmer geeft een specifiek voorbeeld over de Nederlandse waarden en normen, terwijl de PVV-stemmer meer in algemene bewoordingen praat. De man die op GroenLinks heeft gestemd verwijst naar de grondwet, waar elke inwoner zich aan moet houden.

Ook de komst van moskeeën wordt gezien als minachting richting de Nederlandse samenleving. Het zijn duidelijk de PVV-stemmers die niet blij zijn met de komst van moskeeën, verschillende linkse stemmers geven aan dat ze er geen probleem mee hebben.

PVV-stemmer: Hij (de moskee in Tilburg) ontsiert heel het beeld van Brabant. Dat hoort niet in Brabant, een moskee.

PvdA-stemmer: Er staan er overal, het stoort mij niet hoor.

SP-stemmer: Nee mij ook niet, nee (3.7).

Wat de reden van PVV-stemmers is om tegen de komst van moskeeën te zijn, is niet helemaal duidelijk. Bovenstaande man vindt dat de moskee niet hoort in Nederland, maar hij geeft niet aan waarom niet. Iemand anders verklaart dat ‘zij hier maar een moskee wegzetten’, maar dat wij niet moeten proberen een kerk in Marokko weg te zetten. Het gevoel van de PVV-stemmers is dat moslims hier alles maar mogen, maar dat wij diezelfde rechten niet hebben als wij naar een moslimland zouden verhuizen. Een PvdA-stemmer zegt het volgende:

PvdA-stemmer: De moskeeën, nou goed, ik snap dat dat niet leuk is als die bij ons in Alphen op het Binckplein wordt gezet. Daar zou ik denk ik ook niet blij mee zijn.

PVV-stemmer: Dan blazen we m op (lacht, 1.5).

In principe is deze vrouw niet tegen moskeeën of de islam, maar wanneer ze een moskee in haar eigen dorp tegen zou komen, zou ze daar niet blij mee zijn. Dat is precies wat Wilders benoemt in zijn promotiefilmpje, maar blijkbaar vindt zij andere punten belangrijker om niet op de PVV te stemmen. Twee informanten noemen specifiek de negatieve invloed van de prekende imams als nadeel van de moskee in Nederland, maar daar wordt door anderen niet op gereageerd. Een laatste voorbeeld over de islam komt uit de tweede groep:

PVV-stemmer1: Van de week hoorde ik op de radio een Marokkaanse filmmaker en die had het over de islam in Marokko en de islam hier. En hij zegt ik verbaas mij, hij was weliswaar voor het laatst drie jaar geleden in Marokko geweest, maar dan nog. Hij zegt de beleving van de islam daar, is veel relaxter, veel kalmer dan wanneer je hier komt.

PVV-stemmer2: Maar hoe komt dat?

PVV-stemmer1: Dat heb ik net verteld, want dat komt omdat de Arabische kalifaten imams hier aanstellen en financieren en ook de moskeebouw financieren en zeggen van jullie moeten de orthodoxe islam prediken (2.9).

In dit voorbeeld wordt de islam in Nederland vergeleken met de islam in Marokko. PVV-stemmer1 zegt dat de islam daar veel kalmer is dan hier. Hoewel de informanten de islam afkeuren, hebben ze weinig moeite met het tweede filmpje waarin een jongen zich bekeert tot de islam. De linkse stemmers en zelfs de meeste PVV-stemmers vinden het prima dat die jongen moslim worden, sommigen vinden het zelfs knap dat hij dat durft. Ook wordt er gezegd dat hij waarschijnlijk geen extremist is, dus dat hij dan mag doen wat hij zelf wil. Alleen in de eerste groep stuit het filmpje op negatieve reacties:

PVV-stemmer1: Ja, hij zal niet sporen, maar ik bedoel, misschien dat vijf zes Nederlanders die moslim worden, dan worde toch niet goed. Maar hij moet dat zelf weten natuurlijk, wij hebben er geen last van. Als hij dat graag doet, moet hij dat doen. Ik heb er geen last van. Hij weet zelf niet waarom ie het doet denk ik, op zn kop gevallen denk ik.

PVV-stemmer2: Ja, hij mag van mij doen wat ie wil. Het is alleen op het laatst, dan gaat ie een beetje in de fout. (...) Hij krijgt de vraag is Nederland klaar voor de islam en dan gaat ie in de fout, daar twijfelt ie aan. Nou dan deugt ie voor mij al niet meer, want he. Dat ie dat doet, prima hoor. Op het begin dacht ik, wat is daar mis mee allemaal, maar ja op zn laatst zegt ie van, dan vragen ze is Nederland er klaar voor, nou ja, dan.

PvdA-stemmer: Ik vond, ik vind het heel moeilijk om te oordelen, want wie maakt nou uit of iemand goed of slecht is? (1.11)

Bovenstaand fragment toont aan dat niet iedereen hetzelfde denkt over de islam in Nederland. Een belangrijk punt voor zowel linkse als PVV-stemmers is dat de Nederlandse normen en waarden gehandhaafd moeten blijven. Dat wordt wel door verschillende mensen anders geïnterpreteerd. Linkse stemmers vinden het niet zo'n probleem als er moskeeën in Nederland gebouwd worden, PVV-stemmers zijn daar tegen. Een GroenLinks-stemmer praat over de vrijheid van godsdienst, zoals we die in Nederland kennen. Dat houdt in dat moskeeën mogen en dat de islam een eigen plek hoort te krijgen binnen de Nederlandse godsdiensten. Dat stuit op verzet bij PVV-stemmers. Mede omdat de islam volgens hen een stuk extremer is dan katholieke geloofsovertuigingen.

4.8 Extremisme

Wanneer men praat over de islam, wordt dat al snel geassocieerd met extremisme. De aanslagen van 11 september 2001 worden aangehaald als voorbeeld van de problemen met de islam. Iedereen is het erover eens dat extremisme niet hoort en dat je aanslagen en radicale figuren moet afkeuren. Dat geldt voor PVV-stemmers, maar ook voor linkse stemmers. In groep vier ligt de nadruk op het gevaar van de islam in Nederland. De PVV-stemmers in dit groepje zijn van mening dat de islam geen religie is, maar een systeem. Om die reden zou de islam anders zijn dan andere geloven of overtuigingen.

PVV-stemmer1: De islam is ook (...) een systeem wat doordringt in alle facetten van je leven. Er zijn bijvoorbeeld, de koran schrijft voor hoe jij met welke voet jij over de drempel van het toilet moet stappen en dat wordt heel serieus genomen door alle navolgers. En dat maakt het zo wezenlijk verschillend (...) van andere overtuigingen, ik kan het niet eens.

PVV-stemmer2: Het is ook eigenlijk geen religie.

PVV-stemmer1: Als het alleen maar een religieus iets zou zijn met alleen maar inderdaad op een kleedje knielen en halleluja, ja oké

SP-stemmer: Oké oké maar dat is met het katholieke geloof in het verleden ook gebeurd. Op een gegeven moment is het katholieke geloof, is het nu niet meer, maar als je gewoon naar de geschiedenis kijkt. Zeg maar na 1500, dan dringt zeg maar de macht van de kerk dringt door tot in alle geledingen van de samenleving en ook daar werd afwijkend gedrag gewoon niet toegestaan (4.7).

Een belangrijk discussiepunt is of de islam het alleenrecht heeft op extremisme of dat ook andere geloven extremisten kennen. Linkse stemmers proberen met andere voorbeelden de PVV-stemmers te overtuigen dat ook katholieken verkeerde dingen doen of hebben gedaan. Een recent voorbeeld is het misbruik door leden van de katholieke kerk. Een voorbeeld dat ook vaak terugkomt zijn de Jehova's getuigen. Die worden door linkse stemmers gebruikt om aan te tonen dat moslims niet de enige gelovigen zijn met een extreme levensopvatting. Ook de bible belt in Nederland wordt aangehaald:

GroenLinks-stemmer: Je moet mekaar zien als mens en dus heb je al die extremen, extremen dat past niet. Maar dan praat je dus over extremen en dan kan je zeggen bij de islam is het extreem, natuurlijk. De katholieken zijn ook extreem, als je naar de bible belt gaat, dan ben je ook bezig met extremen, als je naar, ik noem maar wat, ik bedoel, iedereen heeft extremen. En daar ben ik dus faliekant tegen.

PVV-stemmer1: Maar de katholieken streng, maar is niet ziekelijk. En de moslims zijn ziekelijk.

GroenLinks-stemmer: Nou ja...

PVV-stemmer1: Ja ja...

GroenLinks-stemmer: Ik kan de, al die extremisten van de islam, ik kan ook denk ik wel extremisten vinden bij ik noem maar wat, bij de bible belt. Dat vrouwen niet eens mogen stemmen of iets dergelijks. Ja hallo.

PVV-stemmer2: Ik denk dat we hier met zijn allen over eens zijn dat extremiteiten, dat moeten we niet hebben (2.2).

De PVV-stemmer benadrukt nog eens dat we geen extremiteiten moeten hebben, zeker niet in Nederland. Hoewel iedereen het daar dus over eens is, zijn de meningen verdeeld over de mate van extremisme in de islam. Er wordt geconcludeerd dat de islam achterloopt bij het katholicisme en daar wordt op twee manieren naar gekeken. De PVV-stemmers denken dat als er niet ingegrepen wordt, de islam de wereld gaat overheersen. De linkse stemmers zien het niet zo ver komen en geloven op de goede afloop, zoals dat ook bij het katholicisme in het verleden is gebeurd. Ze geven aan dat ook moslims hun eigen manier van geloven hebben, net als de katholieken. Een PvdA-stemmer beweert dat er ook veel moslims tegen extremisme zullen zijn, zoals ook niet alle katholieken hetzelfde zijn.

Een laatste punt dat kort genoemd wordt, is de rol van de media. Ook in dit geval zullen de informanten niet in hun eigen omgeving zien hoe extremisme zich profileert. Alles wat genoemd wordt, komt uit de media. Dat leidt tot de volgende discussie:

SP-stemmer: Want ik bedoel, die gedachtes, die zijn niet veranderd met veertig jaar geleden, maar waarom is er veel meer extremisme of kwam dat vroeger niet in de krant of?

PVV-stemmer1: Een heleboel zaken, die kwamen natuurlijk niet in de. Kijk nu heb je gewoon (...) veel meer beeldmateriaal, veel meer. Er worden filmpjes gemaakt inderdaad en nu zie je alle zaken die er in die samenlevingen plaatsvinden en dat zag je vroeger veel minder, maar het was er wel.

PVV-stemmer2: Tuurlijk (4.8)

Een informant vraagt zich af waarom er meer extremisme is tegenwoordig, als de gedachtes niet veranderd zijn. Hij kaart de invloed van de media aan. Eerder wordt al gezegd dat de katholieken ook verkeerde dingen hebben gedaan, maar daar zijn geen beelden van. De aanslagen van 11 september konden we echter live volgen op de televisie, zelfs aan de andere kant van de wereld.

Extremisme wordt afgekeurd door alle informanten. PVV-stemmers richten zich echter meer op de extremiteiten van de islam. Ze beargumenteren dat de islam geen religie is, maar een systeem dat doordringt in het dagelijks leven. Linkse stemmers halen ook andere vormen van extremisme aan, zoals de Jehova's getuigen en het vroegere katholicisme. Ook wordt er door hen gesuggereerd dat het maar een kleine groep is, die zich tot extremistische uitingen wendt. Als laatste wordt er gesproken over de invloed van de media. Tegenwoordig

zien we meer vormen van extremisme, maar dat wil volgens de informanten niet zeggen dat extremisme vroeger niet bestond.

4.9 Wat doet Wilders aan de problemen?

De voorgaande paragrafen gingen allemaal over problemen met allochtonen, moslims en extremisme. Vervolgens ontstaat de vraag hoe die problemen opgelost moeten worden en wat de politiek daar aan kan doen. Zowel linkse stemmers als PVV-stemmers zien problemen met immigratie, integratie en criminaliteit. PVV-stemmers gaan verder met hun probleemanalyse dan linkse stemmers die veel problemen relativiseren. Iedereen vindt dat immigranten tot een bepaalde mate moeten integreren en niet voor problemen mogen zorgen, maar linkse stemmers kijken ook naar de verhalen achter de individuen die naar Nederland gekomen zijn. PVV-stemmers zijn harder en duidelijker in hun oordeel: ‘integreren en anders wegwezen’.

Eerder is al gesproken over hoe de politiek vroeger fouten heeft gemaakt, waardoor er nu problemen zijn ontstaan. Wilders claimt dat hij de problemen gaat oplossen met zijn PVV, vinden de informanten dat ook? Hier wordt ook over gesproken aan de hand van het promotiefilmpje van de PVV dat is getoond tijdens de focusgroepen. Het probleem van de immigratie bestaat nog steeds. Een recent voorbeeld is het Afghaanse meisje Sahar die na vele verzoeken uiteindelijk in Nederland mag blijven. Ook dat wordt gezien als fout van de regering.

PVV-stemmer1: Ja, we zeggen wel, als ze hier dr eigen vestigen, maar ze gaan wel tot acht tot tien keer in beroep. Das hetzelfde als die meske dat nou mocht blijven...

PvdA-stemmer: ...Sahar...

PVV-stemmer2: Die kan nou niet meer terug.

PVV-stemmer1: Van mij had ze gerust terug gemogen.

PVV-stemmer2: Ja, nou nie meer.

PVV-stemmer1: Nee, ja, maar ge blijft aan de gang he. Das een fout van de regering, als ge acht tot tien keer de kans krijgt. Gewoon na twee keer zeggen, hup het vliegtuig in.

PVV-stemmer2: Da is ook fout. De regering is fout.

PvdA-stemmer: De regering maakt daarmee, dan moete zeggen van, oké, tot hier en nie verder (1.2).

Het immigratiebeleid van de regering wordt aan de kaak gesteld. Immigranten kunnen te vaak een verzoek indienen om te mogen blijven en als het dan eenmaal tijd is om een beslissing te nemen, wonen ze hier al zo lang dat je het niet meer kunt maken ze terug te sturen. Dat is ook gebeurd in het geval Sahar. In deze groep zijn de PVV-stemmers het onderling niet met elkaar eens. De een zou Sahar toch terugsturen naar Afghanistan, maar de ander vindt dat dat nu niet meer kan.

Geert Wilders is de persoon die deze immigratieproblemen aan de kaak stelt. Dat doet hij met zijn PVV op een manier die bij anderen vaak in het verkeerd valt. De meningen over Wilders zijn dan ook, zoals verwacht, verdeeld. Het volgende fragment volgt op het filmpje van de PVV:

GroenLinks-stemmer: Een promofilmje. En daar is Geert Wilders ontzettend goed in. Ik heb ontzettend bewondering voor Geert Wilders. Het is onverslaanbaar zoals hij de aandacht naar zich toe kan trekken. Hoe hij de media kan focussen. Hoe hij het onderwerp kan pakken wat hij nodig heeft om een punt te maken. Die man is echt een genie. Maar voor de rest blijft het een promofilmje waarin hij ik vind, wat mij het zwaarst tegen valt van dit hele, is dat hij zoals tegen Cohen, op de man af speelt. Ik ben ook geen vriend van Cohen, maar ik vind dat hij. Dit is dus, ja geen beter vermaak dan leedvermaak, jezelf omhoog proberen te duwen door een ander de grond in te trappen.

PvdA-stemmer: Ik zie ook dat het duidelijk is dat het maar eenzijdig belicht is. Het is ook een beetje flauw om Cohen net even in beeld terwijl hij aan het gapen is. Om hem net op dat moment, want zo kun je Geert Wilders waarschijnlijk ook pakken en natuurlijk zijn er wel enkele punten waar, de punten waar waarheid zitten, maar het is net wat je belangrijk vindt.

PVV-stemmer: Ja dat is een promofilm natuurlijk, maar kijk, een van de centrale thema's van de Partij voor de Vrijheid was de strijd tegen de islamisering. Hij maakt zich daar zorgen over. Hij geeft daar argumenten voor, waarom hij zich daar zorgen over maakt. Dit is een film die de aandacht vestigt op die dreiging, vanuit de visie van Geert Wilders en zijn partij. Ik denk dat hij daar ook volkomen gelijk in heeft en natuurlijk wordt dat dan wat overdreven. Ja, god, er wordt een gapende Cohen in beeld gebracht, maar omgekeerd is men natuurlijk ook geen doetje van elkaar (2.6).

Hoewel de GroenLinks-stemmer veel respect heeft voor de manier waarop Geert Wilders de media bespeelt, is hij het niet eens met zijn politieke werkwijze. De andere twee informanten geven ook aan dat ze het een promotiefilm vinden, zelfs de PVV-stemmer vindt dat. Er wordt gepraat over hoe politici elkaar afvallen in de strijd om stemmen tijdens de campagneperiode. Dat wordt nauwelijks geaccepteerd door de informanten, maar ze zien in dat het erbij hoort. In de volgende discussie gaat het er nog iets heftiger aan toe.

SP-stemmer: Wilders mag roepen wat hij vindt, maar vrijheid van meningsuiting houdt ook in dat ik het daar niet mee eens hoeft te zijn. Ik ben daar zelfs in vrij hevige mate niet mee eens en ik denk ook dat doordat Wilders de boodschap wel heel erg eenvoudig verpakt, gewoon heel veel mensen aanspreekt die, als ze gewoon wat meer tijd kregen om er goed over na te denken, misschien wel eens er wat anders tegenaan zouden kijken.

PVV-stemmer1: Ik denk dat het heel belangrijk is dat mensen eindelijk eens wakker worden hier in Nederland (...). Kijk, veel mensen noemen meteen, ja, dat is haat zaaien of dat is angst zaaien. Nee mensen moeten wakker worden.

PVV-stemmer2: Juist.

SP-stemmer: Wilders komt niet met oplossingen, het spijt me maar.

PVV-stemmer1: Nou volgens mij wel.

PVV-stemmer2: Hij zegt in ieder geval wel wat er aan de hand is.

PVV-stemmer1: Nou volgens mij komt hij ook wel met oplossingen (4.10).

Deze PVV-stemmers vinden dat Wilders met oplossingen komt, terwijl de linkse stemmers dat niet zien. Dat zal te maken hebben met de mate waarin de problemen gesignaleerd worden. Volgens linkse stemmers vallen sommige problemen nog wel mee, dan hoeft er ook minder opgelost te worden. Hoewel in de visie van linkse stemmers de problemen minder groot zijn, zien zij niet hoe Wilders de problemen kan oplossen. De tweede PVV-stemmer nuanceert de eerdere opmerking van de eerste PVV-stemmer over de oplossingen, door te zeggen dat Wilders in ieder geval benoemt wat er aan de hand is. Dat is ook wat andere informanten noemen. De opmerking van de GroenLinks-stemmer over de eenvoudige verpakking van Wilders lokt geen discussie uit, terwijl dat als een belediging aan het adres van PVV-stemmers opgevat kan worden. Hij suggereert namelijk dat als mensen langer nadenken, ze niet op de PVV zouden stemmen. In deze groep wordt ook gesproken over de motieven om op linkse partijen te stemmen. Dan is de PVV-stemmer niet mild:

PVV-stemmer: Ja, maar ja, dat is ook een beetje het kenmerk van linkse partijen. Die moeten ook kansarmen hebben, anders hebben ze geen bestaansrecht. Zo simpel is het met linkse partijen. Die moeten daar hun stemmers vandaan halen.

PvdA-stemmer: Vind je mij kansarm?

PVV-stemmer: Dat is de zieligheidsindustrie in Nederland. Linkse partijen die moet z'n mensen zielig maken, want ze hebben de stemmen nodig.

SP-stemmer: Nee je moet mensen sterk maken, niet zielig maken.

PVV-stemmer: Ja maar dat doet links niet.

SP-stemmer: Jawel, links probeert die mensen daarbij te helpen daar waar ze het hard nodig hebben.

PVV-stemmer: Ja, (...) hulp is goed, maar wel tot een bepaalde hoogte en als je ziet hoeveel er in de bijstand zitten, nou. Als je wilt hier in Nederland, heb je alle kansen, maar dan moet je ze inderdaad wel grijpen (4.6).

Dat de politiek de problemen niet kan oplossen, wordt door de informanten nog wel begrepen. Politici zijn het vaak met elkaar eens en hebben verschillende belangen. Dat ze wel veel geld ontvangen voor hun werkzaamheden, stuit op weerstand in vooral groep vijf.

PvdA-stemmer: De politiek is een vuile zaak, altijd. Als je eerlijk bent ga je niet in de politiek.

PVV-stemmer1: Nou ik zou best in de politiek willen want je wordt er slapend rijk van maar in ieder geval.

PVV-stemmer2: Nou ze hebben leuke salarissen hoor.

PVV-stemmer1: In de kamer zitten, nou dan doe je het niet verkeerd .

D66-stemmer: Ja maar we hebben toch een Balkenendenorm dacht ik.

PVV-stemmer1: Sorry een leuk geintje maar wat is de Balkenendenorm? Nee maar het leuke is, de Tweede Kamer krijgt geen salaris.

D66-stemmer: O ja dat weet ik niet precies.

PVV-stemmer1: Die krijgen een onkostenvergoeding, dat is ook anders belast. Laten we wel heel eerlijk zijn, ik ga natuurlijk niet voor, maar die beuren ongeveer rond de 200.000 euro op jaarbasis.

PvdA-stemmer: Schandalig.

PVV-stemmer2: Moet ik heel wat wc 'tjes van poetsen (5.8).

Er wordt gesuggereerd dat je slapend rijk wordt in de politiek en de linkse stemmers kunnen dat niet tegenspreken, want zij weten ook niet hoe het precies zit. Politici worden door PVV-stemmers afgeschilderd als onbetrouwbaar en geldwolven. Linkse stemmers proberen in te zien dat politieke partijen er zijn om problemen op te lossen. Dat ze daarvoor betaald krijgen, vinden ze niet meer dan logisch. Een PvdA-stemmer oppert ook dat ‘als ik het wist, dan zat ik daar’. De politiek wordt door PVV-stemmers en linkse stemmers als ingewikkeld ervaren. De PvdA-stemmer uit bovenstaand fragment vindt dat de politiek oneerlijk is, maar dat is de enige linkse stemmer die dat vindt.

Vroeger heeft de politiek fouten gemaakt, waardoor de huidige politieke partijen het integratieprobleem moeten oplossen. Verschillende informanten vinden dat Wilders met oplossingen komt en linkse partijen niet. Linkse stemmers gaan daar tegenin door te stellen dat linkse partijen proberen te praten met groepen die voor problemen zorgen. Dat zien de PVV-stemmers als ‘zieligheidsindustrie’ en Job Cohen wordt afgeschilderd als een zwakke politicus. Daarnaast worden politici door PVV-stemmers gezien als zakkenvullers. Een groot probleem dat gesignaleerd wordt, is het feit dat politici het nooit eens zijn met elkaar dus dat daardoor problemen niet opgelost kunnen worden. Dat wordt gezegd door zowel PVV-stemmers als linkse stemmers. Waar gaat dat toe leiden in de toekomst?

4.10 Hoe ziet onze toekomst er uit?

Het toekomstbeeld ziet er niet goed uit als we de PVV-stemmers moeten geloven. Een aantal PVV-stemmers is bang dat de islam de regie in Nederland overneemt. Dat wordt gestaafd met CBS-cijfers die aantonen dat er over dertig jaar vijf miljoen allochtonen in Nederland wonen. Linkse stemmers zien het allemaal wat rooskleuriger en hebben meer vertrouwen in de toekomst en de goedheid van de mens.

Onderstaande discussiefragmenten gaan over de toekomst. In het eerste fragment regeert de angst bij een PVV-stemmer en het optimisme bij de SP-stemmer. Omdat voor beide informanten het gevoel mee speelt, is niet aan te geven wie gelijk heeft. Ze hebben beide een gevoel dat ergens vandaan komt en niet te herleiden valt.

PvdA-stemmer: Nee maar hoe groot is die islam in Nederland?

PVV-stemmer1: Heel groot.

SP-stemmer: 1 miljoen ofzo, hoeveel zijn het er?

PVV-stemmer2: Er komen er steeds meer he, er komen er steeds meer. Dat is het probleem. Ik heb geen zin dat mijn kinderen in zo'n wereld te laten opgroeien, waar de islam de boventoon gaat voeren. Dat wil ik mijn kinderen niet aandoen.

SP-stemmer: Nee, ik verwacht niet dat dat gebeurt, althans niet in Nederland.

PVV-stemmer2: Ik wil het ook niet riskeren.

SP-stemmer: En ik verwacht dat het ook niet gebeurt in Europa. Alleen het heeft heel veel tijd nodig om. Dat kan wel honderd jaar duren, maar ja, ik ben een optimist (4.12).

In het volgende fragment vindt ongeveer dezelfde discussie plaats, maar hier zijn de PVV-stemmers wat laconieker over de steeds sterkere invloed van de moslims. Er wordt zelfs een grap over gemaakt. Toch maakt een PVV-stemmer zich ook zorgen om de toekomst van Nederland.

PvdA-stemmer: Geloven jullie nou dat wij hier in Nederland, dat we over een zoveel aantal jaren allemaal moslims zijn?

D66-stemmer: Nou ik geloof er niks van.

PvdA-stemmer: Ik geloof het ook niet.

PVV-stemmer1: Ik weiger om moslim te worden.

PVV-stemmer2: Nou het is niet zo dat...

PVV-stemmer1: Ik bedoel, ik ben niet eens praktiserend katholiek, dus waarom zou ik moslim gaan worden?

PVV-stemmer2: Dat moet u niet te hard roepen he, dat zou nog best weleens kunnen. Nee is een grapje.

PvdA-stemmer: Dat ik moslim word? Een hoofddoek staat me best (lacht).

PVV-stemmer2: Nee maar luister die uitspraken prima. Ik hoop, als Nederland wakker wordt zal het niet gebeuren, maar als Nederland niet wakker wordt, dan ben ik bang dat wij naar een ander Nederland gaan.

PVV-stemmers1: Dat wel.. (5.10).

Bovenstaande discussies worden onderling door de informanten gevoerd. De linkse stemmers vragen zich af of de invloed van de islam ooit doordringt tot de Nederlandse samenleving en de PVV-stemmers zijn daar bang voor. Het is niet duidelijk of dit alleen het gevoel is van informanten of dat er bewijs bestaat dat Nederland sterk verislamiseert. Feit is dat sommige PVV-stemmers bang zijn voor de toenemende invloed van de islam in Nederland. Het enige bewijs dat de PVV-stemmers daarvoor aanvoeren, is het aantal moslims dat over zoveel jaar in Nederland woont en gebeurtenissen in andere landen. Die gebeurtenissen in andere landen kennen wij, omdat de media er verslag van doen.

5. Conclusie

In dit hoofdstuk volgen de belangrijkste conclusies uit het onderzoek. Allereerst wordt de onderzoeksvraag en de relevantie nog eens herhaald. In 5.2 staan vervolgens de resultaten die de onderzoeksvraag beantwoorden. De laatste twee paragrafen hebben betrekking op de theoretische en methodologische reflectie. In 5.3 wordt uitgelegd waar dit onderzoek staat ten opzichte van bestaande literatuur. Paragraaf 5.4 gaat vervolgens in op de methodologische tekortkomingen en suggesties voor vervolgonderzoek.

5.1 Vraag en relevantie

De invloed van de PVV is de laatste jaren flink toegenomen. Een van de speerpunten van de PVV is het immigratie- en integratiebeleid en dan met name over moslims. Sinds de jaren zestig is het aantal immigranten en ook moslims gestegen en uiteindelijk kwam het besef dat deze immigranten niet terug zouden gaan naar hun geboorteland, maar hier een (betere) toekomst wilden opbouwen. Er ontstond een multiculturele samenleving in Nederland. De problemen die immigranten met zich mee brachten, zorgden voor kritiek onder burgers en politici. Veel allochtonen spraken geen Nederlands en onderhielden alleen contact met de eigen bevolkingsgroep, waardoor de integratie ‘mislukte’. Door gebeurtenissen als 11 september en de moord op Theo van Gogh lijkt de angst voor de islam toegenomen, wat kan leiden tot een stem op een anti-immigrantenpartij, zoals de PVV. Toch zijn er ook andere redenen waarom burgers op de PVV stemmen. Die stemmotieven zijn onderzocht in dit onderzoek.

Het onderzoek richtte zich op Brabantse burgers, omdat in Noord-Brabant weinig moslims wonen. De bewuste PVV-stemmers krijgen er dus weinig mee te maken, maar stemmen wel op een anti-immigrantenpartij. De media kunnen hier een belangrijke rol gespeeld hebben. Linkse stemmers krijgen dezelfde beelden te zien en wonen in dezelfde omgeving, maar stemmen toch op een andere partij. Om te onderzoeken wat mediabeelden doen met de beeldvorming van PVV-stemmers en linkse stemmers, was de volgende onderzoeksvraag opgesteld:

Hoe geven PVV-stemmers en linkse stemmers betekenis aan mediateksten over moslims?

5.2 Resultaten

Aan de hand van het laten zien van mediabeelden is geprobeerd discussies op te wekken tussen de informanten. Op veel punten zijn de PVV-stemmers en linkse stemmers het met elkaar eens. Dat begint al bij de openingsvraag ‘Wat vinden jullie van de multiculturele samenleving?’ Het begrip multiculturele samenleving zorgt voor verwarring, want niemand kan een duidelijke definitie geven. Iedereen is het er wel over eens dat nieuwe culturen niet ten koste moeten gaan van de Nederlandse normen en waarden. Beide groepen noemen voorbeelden uit de eigen omgeving, maar de informanten halen ze voornamelijk uit de media. Dat wordt ook verschillende keren beweerd door de informanten zelf. Ook bespreekt men een aantal onderwerpen die waarschijnlijk naar voren komen omdat het gaat om een oudere groep deelnemers. Zo vinden alle informanten dat de ouderenzorg meer geld mag krijgen en verbeterd moet worden. De groep 40-plussers is al wat ouder en haalt daardoor voorbeelden uit het verleden aan. De belangrijkste voorbeelden zijn de arbeidsmigratie en de opvoeding van kinderen. De arbeidsmigratie is niet helemaal goed gegaan, erkennen alle informanten, en was een fout van de regering. De opvoeding van kinderen laat tegenwoordig wat te wensen over en ging vroeger beter. Een overeenkomst tussen alle informanten, is de weerstand tegen extremisme. Dat wordt door iedereen afgekeurd.

Hoewel de meningen van de PVV-stemmers en de linkse stemmers dichterbij elkaar liggen dan vooraf werd gedacht, zijn er ook verschillen te vinden tussen beide groepen. PVV-stemmers maken de problemen erg groot en zijn bang voor de toekomst. Linkse stemmers vinden het allemaal wel meevallen, gaan liever de dialoog aan met probleemgroepen en relativeren de uitspraken van PVV-stemmers. Wanneer PVV-stemmers aangeven dat de integratie is mislukt, proberen linkse stemmers dat te nuanceren met voorbeelden waarbij het wel is gelukt. Beide groepen vinden dat de arbeidsmigratie niet goed is gegaan, maar PVV-stemmers leggen de schuld bij de migranten zelf en linkse stemmers schuiven de schuld door naar de regering. Over de politiek zijn de meningen ook verdeeld. Linkse stemmers hebben best veel vertrouwen in een leider als Cohen, maar die wordt door PVV-stemmers afgeschilderd als een lafaard. In de aanpak van problemen zitten de grootste verschillen in mening. De problemen zelf worden anders bekeken en de manier waarop ze opgelost dienen te worden, is ook anders bij de twee groepen.

Verwacht werd dat de PVV-stemmers tegenstander zouden zijn van de islam en moslims, maar dat blijkt in veel gevallen niet zo te zijn. De meeste informanten hebben geen

problemen met de hoofddoek, een moskee of individuele moslims. PVV-stemmers die zich verdiept hebben in de islam, zien wel gevaren, maar die worden getackeld door linkse stemmers, die aangeven dat ook het katholicisme zijn extremen kent.

Uit de focusgroepen blijkt dat de informanten vaak elkaars mening respecteren en een compromis zoeken tussen de diverse meningen. Dat kan komen doordat stemmers van twee verschillende partijen bij elkaar gezet zijn. Men probeert de dialoog aan te gaan en elkaar te respecteren. Tijdens discussies wordt op elkaar gereageerd wanneer informanten tegengestelde meningen hebben. Dat kunnen PVV-stemmers tegenover linkse stemmers zijn, maar het is ook voorgekomen dat PVV-stemmers of linkse stemmers onderling verschilden van mening. Dat maakt maar weer eens duidelijk dat je met individuen te maken hebt, die wel stemmen op een bepaalde partij, maar lang niet alle standpunten kunnen verdedigen. De meeste PVV-stemmers voelen zichzelf sociaal en zeggen het beste met Nederland voor te hebben, wat ook geldt voor de linkse stemmers. De linkse stemmers daarentegen vinden de PVV niet erg sociaal.

5.3 Discussie

Er ontstaat soms discussie tijdens de focusgroepen, maar heel vaak ventileren informanten hun eigen mening zonder te luisteren naar argumenten van een ander. Iedereen heeft een eigen mening, die gebaseerd wordt op informatie uit vele kanalen. Mensen halen eigen ervaringen aan, maar noemen voornamelijk voorbeelden uit de media. Wanneer ze in discussie gaan met anderen, zijn de eigen ervaringen sterker dan de voorbeelden uit de media. Er zijn zoveel verschillende mediabeelden dat iedereen de zaken noemt die passen in zijn of haar straatje. Daar valt van alles tegenin te brengen en eigen ervaringen zijn moeilijker te bediscussiëren.

Politieke partijen, maar vooral de media, zetten sommige thema's op de agenda, waar de informanten nooit mee geconfronteerd zijn in het dagelijks leven. De PVV-stemmers en de linkse stemmers zijn het meestal eens over de thema's en problemen die genoemd worden door de media, maar ze zien andere oplossingen en stemmen daardoor op een andere partij. De vraag is hoe dat komt. Dat komt niet duidelijk naar voren uit dit onderzoek. Veel mensen kunnen geen diepgaande redenen geven waarom ze op een bepaalde partij stemmen. Het heeft veel te maken met een gevoel voor een bepaalde partij of persoon. Alle informanten noemden Jan Marijnissen als hoop in bange dagen. Toen hij het niet waar kon maken, zijn sommigen overgestapt naar de PVV van Geert Wilders. De stappen die mensen bij deze keuzes maken, zijn vaak onduidelijk en vooral gebaseerd op hun gevoel.

Het kijken naar de getoonde mediabeelden roept bij de informanten een bepaald soort discussies op. Dat zijn de discussies die we terugzien in hoofdstuk 4. Het opvallende aan die discussies is dat de informanten de filmpjes vaak hetzelfde interpreteren. Over veel zaken zijn ze het met elkaar eens, ongeacht op welke partij ze gestemd hebben. Omdat de ervaringen van mensen vaak uit de media komen, hebben ze geen duidelijke eigen mening over veel zaken. Ze gebruiken dan standpunten van de partij waar ze op stemden om hun keuzes voor die partij te verantwoorden. Daarnaast gaat men ook af op reacties van anderen in de groep. Lang niet altijd wordt de eigen mening geventileerd, vaker wordt de mening van een ander tegengesproken. Dat hoeft dan niet de eigen mening te zijn, maar kan ook een standpunt van de partij zijn, waar de informant op gestemd heeft.

Volgens Golder (2003) en Oesch (2008) hebben anti-immigrantpartijen succes wanneer er een toename is van immigratie, ongeacht de mate van werkloosheid. Daarnaast concludeert Oesch (2008) ook nog dat het behouden van de eigen identiteit, cultuurprotectionisme, een belangrijke reden is om op een populistische partij te stemmen. Dat komt ook naar voren uit dit onderzoek. De Nederlandse normen en waarden worden door alle informanten belangrijk gevonden. Die mogen niet aangetast worden door immigranten, waar ze ook vandaan komen. De nadruk wordt wel gelegd op moslims, omdat die cultuur wezenlijk anders zou zijn dan de Nederlandse. Dat weten de informanten voornamelijk uit de media, dus de beweringen zijn niet heel sterk. De algemene opinie is dat individuele moslims met een hoofddoek niet het probleem zijn. Maar de islam die vrouwen onderdrukt en terroristische aanslagen pleegt, kan niet en hoort niet thuis in het verdraagzame en tolerante Nederland. Sommige informanten kennen individuele moslims met een hoofddoek en dat vinden ze geen probleem. Net als de jongen uit het tweede filmpje die besluit moslim te worden. Dat mag, zolang hij maar niet extreem wordt. De interpretaties van informanten zijn redelijk algemeen, ze onderscheiden zich nauwelijks van elkaar, terwijl ze op verschillende partijen stemmen. Dat komt waarschijnlijk omdat ze hun meningen nauwelijks baseren op wat ze in het dagelijks leven tegenkomen, maar vooral op stellingen die in de media worden betrokken.

De PVV is een sociale partij, stellen verschillende PVV-stemmers. Een aantal van hen is overgestapt van de SP naar de PVV. Dat ligt in lijn met het hoefijzermodel van Pels (2000), die al stelde dat het politieke spectrum als een hoefijzer loopt, waarbij de populistische partijen SP en PVV dichter bij elkaar liggen dan eerder gedacht werd. Beide partijen zijn voor verandering en spelen in op emoties van burgers. De PVV zit meer aan de rechterkant van het spectrum en de SP aan de linkerkant. Dat betekent ook dat PVV-stemmers het niet altijd eens

zijn met Wilders. Ze prijzen zijn optredens in de media en de manier waarop hij de traditionele partijen wakker schudt. Toch is de balans waar Bos, Van der Brug en De Vreese (2010) het over hebben, bij Wilders niet altijd aanwezig. De kopvoddentax is een voorbeeld waarbij de nieuwswaarde en het behouden van gezag niet echt met elkaar te verenigen zijn. Wilders gebruikt het om media-aandacht te vergaren, maar zorgt met deze extreme uitspraak wel voor een afstand tussen de PVV en haar achterban. De PVV-stemmers zijn het met de linkse stemmers eens dat dit soort opmerkingen te ver gaan.

Vaak kiezen personen een partij die ideologisch het dichtst bij hen staat, maar onder de informanten zitten ook een aantal proteststemmers. De onderscheiding die Van de Brug, Fennema en Tillie (2000) daarin maken, is ook terug te zien tijdens de focusgroepen. Wel kan een proteststem tegelijk ook een cliëntèle stem zijn, want de PVV heeft punten die ideologisch passen bij de informanten. Ze zijn bijna allemaal 40-plus en vinden het standpunt van Wilders over de ouderenzorg belangrijk, omdat ze dat zien bij eigen ouders. Daarin zijn de PVV-stemmers en linkse stemmers het met elkaar eens. Datzelfde geldt voor de opvoeding van kinderen en de zogenoemde mislukte integratie uit het verleden. Toch wordt door de meeste PVV-stemmers aangegeven dat ze vooral de gevestigde orde wakker willen schudden. Niet iedereen verwacht dat de PVV de problemen kan oplossen, maar ze proberen het in ieder geval, is de gedachte.

In het onderzoek van Duits & Van Romondt Vis (2009) werd geconcludeerd dat de jonge meisjes hun meningen aanpasten aan de groep waarin ze zich bevonden. Dat zou kunnen komen door het feit dat het jonge meiden zijn, die nog onzeker zijn en zich makkelijker aanpassen aan een groep. Maar ook uit mijn onderzoek blijkt dat, wanneer burgers met tegengestelde partijvoorkeuren bij elkaar worden gezet om een discussie te voeren, er gezocht wordt naar compromissen en overeenkomsten in plaats van verschillen. Er zijn dan ook veel overeenkomsten te vinden in de interpretaties van de informanten. De verwachting was dat er meer verschillen zouden zitten tussen de PVV-stemmers en de linkse stemmers. Dat blijkt nauwelijks het geval. Dat zou in belangrijke mate aan de groepsgewijze manier van afname kunnen liggen.

5.4 Aanbevelingen

Vooraf methodologisch zijn er wat problemen ontstaan tijdens het doen van dit onderzoek. Bij focusgroepen heb je te maken met allerlei verschillende mensen, met allemaal verschillende agenda's. Hierdoor is het regelen van de focusgroepen erg lastig. Een aantal keer is een focusgroep uitgesteld en zelfs twee keer afgezegd, omdat informanten niet meer konden. Ik

ben zelf geen 40-plusser wat de zoektocht naar deelnemers nog wat moeilijker maakte. In een eventueel vervolgonderzoek is het handig op voorhand bedrijven aan te schrijven om te proberen op locatie groepen te regelen. Wat ook kan is via één persoon een groep regelen. Je hebt dan meteen vier mensen die elkaar kennen en waarschijnlijk makkelijker met elkaar discussiëren. Uiteraard krijg je andere resultaten dan wanneer de deelnemers tijdens de discussie nog moeten aftasten wat gezegd kan worden.

In dit onderzoek zijn steeds twee PVV-stemmers in een groep geplaatst met twee linkse stemmers. Wanneer je onderzoek doet met groepen die op dezelfde partij hebben gestemd, krijg je waarschijnlijk andere resultaten. De verwachting is dat de gelijkgestemden elkaars uitspraken versterken en niet denken in compromissen. Ze kunnen vrijuit spreken, want de tegenstander is niet aanwezig bij het gesprek.

Alle informanten doen mee aan dit onderzoek, omdat ze geïnteresseerd zijn in de politieke vraagstukken die aan bod komen. Het is misschien ook interessant om dit soort focusgroepen te doen met mensen die weinig met politiek hebben. Dat zijn immers de ‘Henk en Ingrid’ waar Wilders het altijd over heeft. Zij hebben wellicht een minder gefundeerde mening dan burgers die de politiek op de voet volgen. Het kan interessant zijn om te kijken naar de veranderingen in gedrag van meer onzekere personen naarmate een gesprek vordert. Het zou kunnen zijn dat meningen veranderen tijdens discussies, waardoor het stemgedrag ook kan veranderen.

Daarnaast lijkt het een goed idee om ook te vragen naar het mediagebruik van de informanten. Het was niet bekend naar welke programma’s de informanten keken, welke krant ze lazen of waar ze naar surften op het internet. Hebben de media die geconsumeerd worden invloed op de politieke keuzes die personen maken? In dit onderzoek is gebruik gemaakt van drie filmpjes, die uitgekozen zijn door de onderzoeker. Andere filmpjes hadden waarschijnlijk andere onderwerpen naar boven gebracht. Toch zijn er veel zaken besproken die weinig met de filmpjes te maken hadden. Mensen halen hun ervaringen voornamelijk uit de media die ze dagelijks consumeren.

Referenties

- Adoni, H. & Mane, S. (1984). Media and the social Construction of reality: Toward an Integration of Theory and Research. *Communication Research 11* (3): 323-340
- Afgaans meisje Sahar mag blijven (2011, 8 april). *NOS Nieuws*. Verkregen via: <http://nos.nl/artikel/231580-afghaans-meisje-sahar-mag-blijven.html>
- Ansolabehere, S. & Iyengar, S. (1995). *Going Negative*. New York: The Free Press
- Bloor, M., Frankland, J., Thomas, M., & Robson, K. (2001). *Focus groups in social research*. London: Sage.
- Boeije, H. (2002). A Purposeful Approach to the Constant Comparative Method in the Analysis of Qualitative Interviews. *Quality & Quantity 36*: 391-409.
- Bos, L., Van der Brug, W. & de Vreese, C. (2010): Media Coverage of Right-Wing Populist Leaders. *Communications, The European Journal of Communication Research 35* (2): 141-163.
- Canovan, M. (1999). Trust the people! Populism and the two faces of democracy. *Political Studies XL VII*: 2-16.
- Dahlgren, P. (1988). What's the meaning of this? Viewers' plural sense-making of TV news. *Media Culture Society 10*: 285-301.
- Dotinga, A. & Zee, K.I. van der (2010). *Identiteit en diversiteit. Wie is de PVV-stemmer?* Verkregen via het Instituut voor Integratie en Sociale Weerbaarheid: <http://www.instituutisw.nl/nieuws/217> .
- Douwes, D., Koning, M. de, Boender, W. (2005). *Nederlandse moslims: van migrant tot burger*. Amsterdam University Press.
- Duits, L. & Van Romondt Vis, P. (2009). Girls make sense: girls, celebrities and identities. *European journal of cultural studies, 12* (1): 41-58.
- Eatwell, R. (2006): The concept and theory of charismatic leadership. *Totalitarian Movements and political religions 7* (2): 141-156.
- Eisenhardt, K.M. (1989). Building theories from case study research. *Academy of Management Review, 14* (4): 532-550.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication 43* (4): 51-58
- Entzinger, H. & Biezeveld, R. (2003). *Benchmarking in immigrant integration*. Verkregen via European Research Centre on Migration and Ethnic Relations: http://ec.europa.eu/justice/funding/2004_2007/doc/study_indicators_integration.pdf .

- Fennema, M. (1997). Some Conceptual Issues and Problems in the Comparison of Anti-Immigrant Parties in Western Europe. *Party Politics* 3: 473–92.
- Fortuyn, P. (1997). *Tegen de islamisering van onze cultuur. Nederlandse identiteit als fundament*. Utrecht: A.W. Bruna Uitgevers B.V.
- FORUM – instituut voor multiculturele vraagstukken (2010). *De positie van moslims in Nederland. Feiten en cijfers*. Verkregen via: <http://www.forum.nl/Portals/Res/res-pdf/Moslims-in-Nederland-2010.pdf> .
- Glaser, B. & Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Golder, M. (2003): Explaining variation in the success of extreme right parties in Western Europe. *Comparative political studies* 36 (4): 432-466.
- Graber, D. (2004): Mediated politics and citizenship in the twenty-first century. *Annual Review of Psychology* 55: 545-571.
- GroenLinks (2010). *Klaar voor de toekomst. Verkiezingsprogramma 2010 GroenLinks*. Utrecht: GroenLinks.
- d’Haenens, L. & Bink, S. (2006). Islam in the Dutch press: with special attention to the Algemeen Dagblad. *Media, Culture & Society* 29 (1): 135-149.
- Hall, S. (1980). Encoding/decoding. In D. Dobson, A. Lowe & P. Willis (ed). *Culture, Media, Language* (pp. 123-138). Londen: Hutchinson.
- Houtman, D. & Achterberg, P. (2010). Populisme in de polder. Stemmen en mopperen in een post-confessionele politieke cultuur. In: *Kritiek: Jaarboek voor socialistische discussie en analyse*. Amsterdam: Aksant.
- Houtman, D. & Achterberg, P. (2010). De Haagse kaasstolp en de mensen in de samenleving: Populisme en personalisering in de Nederlandse politiek. *Sociologie vol 6* (1): 102-111.
- Jansen, H. (2008). *Islam voor varkens, apen, ezels en andere beesten*. Amsterdam: Uitgeverij van Praag.
- Jensen, K. (1986). *Making sense of the news. Towards a Theory and an Empirical Model of Reception for the Study of Mass Communication*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Kind in de knel (7 september 2010). Femke Halsema - vastgelopen auto van papa Rutte [Videobestand]. Geraadpleegd op 12 april 2011. Verkregen via http://www.youtube.com/watch?v=aFHxQe6G_sQ .
- Kitzinger, J. (1995). Qualitative Research: Introducing focus groups. *British Medical Journal* 311: 299-302.

- Koopmans, R. (2008, 19 november). Nederland is nog volop multicultureel. NRC Handelsblad. Verkregen via: <http://www.retro.nrc.nl> .
- Kraus, S. (1996). Winners of the First 1960 Televised Presidential Debate Between Kennedy and Nixon. *Journal of Communication* 46 (4): 78-96.
- Leurdijk, A. (1999). *Televisiejournalistiek over de multiculturele samenleving*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Mepschen, P, Duyvendak, J.W. & Tonkens, E.H. (2010). Sexual politics, orientalism and multicultural citizenship in the Netherlands. *Sociology* 44 (5): 962-979.
- Morgan, D. (1988). *Focus groups as qualitative research*. London: Sage.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and opposition* 39 (4): 542-563.
- Newton, K. (1999). Mass Media Effects: Mobilization or Media Malaise? *British Journal of Political Science* 29: 577-599
- NOS Headlines (23 juni 2009). Johan Otten werd moslim [Videobestand]. Geraadpleegd op 8 maart 2011. Verkregen via http://www.youtube.com/watch?v=Fai6N9R96_4.
- Norris, P. (2000). *A Virtuous Circle*. Cambridge University Press.
- Oesch, D. (2008): Explaining workers' support for right-wing populist parties in Western Europe: evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland. *International political science review* 29 (3): 349-373.
- Overby, L.M. & Barth, J. (2009). The Media, the Medium, and Malaise: Assessing the Effects of Campaign Media Exposure with Panel Data. *Mass Communication and Society* 12: 271-290.
- Partij van de Arbeid (2010). *Iedereen telt mee: de kracht van Nederland. Verkiezingsprogramma Tweede Kamerverkiezingen 2010*. Amsterdam: Partij van de Arbeid.
- Partij voor de Vrijheid (2010). *De agenda van hoop en optimisme. Een tijd om te kiezen: PVV 2010-2015*. Den Haag: Partij van de Vrijheid.
- Pauw en Witteman (27 maart 2009). Hans Jansen in debat met Tofik Dibi [Videobestand]. Geraadpleegd op 9 maart 2011. Verkregen via http://pauwenwitteman.vara.nl/Archief-detail.113.0.html?&no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=5884&tx_ttnews%5BbackPid%5D=116&cHash=8e91533a84 .
- Pels, D. (2003). *De geest van Pim*. Amsterdam: Anthos.
- Phalet, K. & Wal, J. ter (2004). *Moslim in Nederland: De publieke discussie over de islam in Nederland: Een analyse van artikelen in de Volkskrant 1998-2002*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- PVV pers (1 juni 2010). PVV Spot [Videobestand]. Geraadpleegd op 8 maart 2011.
 Verkregen via <http://www.youtube.com/watch?v=U-kVbDb8Www>.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2003). *Medialogica. Over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek*. Den Haag: SDU Uitgevers.
- Robinson, M.J. (1976). Public affairs television and the growth of political malaise: The case of 'Selling the Pentagon'. *American Political Science Review* 70 (2): 409–432.
- Scheffer, P. (2000, 29 januari). Het multiculturele drama. *NRC Handelsblad*. Verkregen via: <http://www.retro.nrc.nl>.
- Scheffer, P. (2000, 25 maart). Het multiculturele drama, een repliek. *NRC Handelsblad*.
 Verkregen via: <http://www.retro.nrc.nl>.
- Shadid, W. (2005). Berichtgeving over moslims en de islam in de Westerse media: Beeldvorming, oorzaken en alternatieve strategieën. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* vol 33(4): 330-346.
- Shadid, W. (2009). Moslims in de media: de mythe van de registrerende journalistiek. In: S. Vellenga et al (red). *Mist in de Polder. Zicht op ontwikkelingen omtrent de islam in Nederland*. Amsterdam: Aksant: 173-193
- Strömbäck, J. & Shehata, A. (2010). Media malaise or a virtuous circle? Exploring the causal relationships between news media exposure, political news attention and political interest. *European Journal of Political Research* 49: 575-597.
- Taggart, (2000). *Populism*. Philadelphia: Open University Press.
- Tillie, J. (2009). *Partijen, kiezers en de multiculturele samenleving*. Amsterdam: Vossiuspers, UvA.
- TNS NIPO (2002). *Fortuyn stabiel in peiling; D66 krabbelt weer op met twee zetels winst*.
- Uitermark, J. & Hajer, M. (2005). *Performing Authority in the 'multicultural drama': Building bridges after the assassination of Theo van Gogh*. Paper presented at the ECPR 2005 Annual Conference, Budapest 9-11 September 2005.
- Van der Brug, W., Fennema, M. & Tillie, J. (2000): Anti-immigrant parties in Europe: ideological or protest vote? *European Journal of Political Research* 37: 77-102.
- Van der Brug, W. & Mughan, A. (2007): Charisma, leader effects and support for right-wing populist parties. *Party Politics* 13 (1): 29-51.
- Van Dijk, T. (1983). *Minderheden in de media: een analyse van de berichtgeving over etnische minderheden*. Amsterdam: SUA.
- Van Herten, M. & Otten, F. (2007). Bevolkingstrends, 3e kwartaal 2007. *Naar een nieuwe schatting van het aantal islamieten in Nederland*. Verkregen via Centraal Bureau voor de

Statistiek: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/ACE89EBE-0785-4664-9973-A6A00A457A55/0/2007k3b15p48art.pdf>.

- Van Praag, P. (2005) De veranderende Nederlandse campagnecultuur. In: Brants & Van Praag (red.). *Politiek en media in verwarring. De verkiezingscampagnes in het lange jaar 2002*. Amsterdam: het Spinhuis, 21-43.
- Van Spanje, J. (2010): Contagious parties. Anti-Immigration parties and their impact on other parties' immigration stances in contemporary Western Europe. *Party Politics* 16 (5): 563-586.
- Van Zoonen, L. (1994). *Feminist Media Studies*. Londen: Sage.
- Van Zoonen, L. (2002). *Media, cultuur en burgerschap: een inleiding*. Amsterdam: Aksant.
- Vergeer, M. (2000). Een gekleurde blik op de wereld (Proefschrift, Katholieke Universiteit Nijmegen, Nederland). Verkregen via:
http://repository.ubn.ru.nl/bitstream/2066/19140/1/19140_geklblopd.pdf
- Verhoeven, I. (2009). Burgers tegen beleid. *Een analyse van dynamiek in politieke betrokkenheid*. Amsterdam: Aksant.
- Vink, M.P. (2007). Dutch 'multiculturalism' beyond the pillarisation myth. *Political studies review* 5: 337–350.
- Wat is integratie en wat is het integratiebeleid? (z.j.). Verkregen via:
<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/integratie/vraag-en-antwoord/wat-is-integratie-en-wat-is-het-integratiebeleid.html>.